

## TANULMÁNYOK

**HOMOSZEXUALITÁS ÉS PSZICHOANALÍZIS\****Tim Dean, Christopher Lane***I. A probléma áttekintése**

Homoszexualitás és pszichoanalízis viszonya egészen a közelmúltig ellenséges volt. Bár az Amerikai Pszichiátriai Társaság 1973-ban úgy határozott, hogy leveszi a homoszexualitást az elmezavarok listájáról, a patologizáló hozzáállás öröksége a mai napig tovább él. A homoszexualitás „gyógyíthatóságának” mítoszát harsogó konzervatív kampányok a reparatív terápiaik burjánzó seregével kiegészülve, újult erővel támasztották fel ezt az örökséget.<sup>1</sup> Sem a pszichoanalitikusok, sem a leszbikus, meleg vagy queer emberek nem felejtették el, hogy a mentális egészségügy a saját nem iránti vonzalmat betegséggként kezelte. Ezzel szemben Freud nem tekintett betegséggként a saját nem iránti vonzalomra. Minden elfogultsága és hiányossága ellenére a pszichoanalízis megalapítója a homoszexualitást valamennyiünk nemi alkatának részeként (s mint ilyet önmagában problémamentesként) gondolta el. „A pszichoanalitikus kutatás”, állította 1915-ben, „felderíti, hogy minden emberben megvan a képesség az azonos nemű tárgyválasztásra, s e választás tudattalanjában létre is jön” (*Három értekezés*, 47, 16j).

---

\* A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Tim Dean, Christopher Lane: *Homosexuality and Psychoanalysis: An Introduction*. In: Uőlk.: *Homosexuality and Psychoanalysis*. University of Chicago Press, 2001. 3-42. A fordításból kimaradtak a kifejezetten a tanulmánykötetben közzétett szövegekre korlátozódó utalások. (a ford.)

<sup>1</sup> Jóllehet a reparatív terápiás csoportok és „ex-meleg” szolgálatok gyakran eltérnek egymástól a pszichológiai tényezők és a vallásos hit egyensúlyának tekintetében, arról azonban valamennyien meg vannak győződve, hogy a homoszexualitás az éretlenség és a „gender-diszfunkció” jele; és elegendő kitartással az ember „legyőzheti” saját szexualitását, és heteroszexuálissá válhat. Az 1992-ben, Kaliforniában alapított NARTH-csoport (Nemzeti Homoszexualitás-Kutatási és -Kezelési Társaság) küldetésnyilatkozatában leszögezi, hogy „elkötelezett a homoszexualitás kutatása, terápiája és megelőzése mellett, ... és tagsága pszichoanalitikusokból, analitikusan képzett pszichológusokból, hivatásos szociális munkásokból, és egyéb viselkedéstudósokból, valamint a jog, a vallás és az oktatás területéről érkezett laikusokból áll.” A reparatív terápiairól bővebben lásd: Nicolosi, 3-6 és Bancroft, 32-51.

A probléma nem annyira maga a homoszexualitás, mint a társadalom homoszexualitáshoz való viszonyulása. Akár azt is mondhatjuk, hogy nem a homoszexualitás, hanem a homofóbia tesz valakit beteggé. Ha elfogadjuk, hogy a tudattalanunkban valamennyien elvégeztünk már egy homoszexuális tárgyválasztást, akkor a homofóbia – vagyis a saját nem iránti vonzalomtól való irracionális félelem (beleértve a saját efféle vonzalmainkat) – a belső viszály és következesképp a neurózis gyökere. Ebből a szempontból nézve a pszichoanalitikusok feladata a homofóbia elemzése lenne, nem pedig annak – a homoszexualitás problémaként kezelésével történő – megszilárdítása. Figyelemre méltó, hogy a közelmúltban komoly erőfeszítések történtek a saját nem iránti vonzalmat célzó negatív attitűdök demisztifikálására a pszichoanalitikus fogalmi eszköztár felhasználásával. A *Disorienting Sexuality: Psychoanalytic Reappraisals of Sexual Identities* (Domenici, 1995) című kiemelkedő fontosságú kötetben például többnyire leszbikus vagy meleg, New York-i analitikusok vizsgálják saját hivatásuk heteroszexizmusát, illetve kérdőjelezik meg a kortárs klinikai elmélet és gyakorlat normalizáló indíttatásait.<sup>2</sup>

[...]

Néha csábító a gondolat, hogy a probléma teljes mértékben a társadalom homoszexualitáshoz való viszonyulásában áll, mintha a nehézségeket teljességgel külsőként kezelhetnénk. Ha így lenne, akkor mindössze a homofóbia társadalmi kritikájára és egy szociális reformprogramra lenne szükségünk. Csakhogy a saját nem iránti vonzalom Freud általi, univerzális kiterjesztése más irányba mutat. Ahelyett, hogy a homoszexualitást az emberi erotikus potenciál normális és természetes kifejeződéseként mutatná fel, a szexualitás és a tudattalan freudi összekapcsolása a szexualitás valamennyi formáját perverzióvá teszi: „a perverziókra való hajlam nem lehet valami ritka különösség, hanem a normálisan elismert konstitúciónak is alkotórésze kell, hogy legyen” (*Három értekezés*, 69-70). A tudattalan koncepciója drámai változásokat eredményez abban, ahogy az emberi szexualitásról gondolkodni tudunk és gondolkodnunk kell.

Freuddal ellentétben az arra irányuló erőfeszítések, hogy az erotika nem-heteroszexuális megjelenési formáit jogi védelem, vagy általánosabban vett társadalmi oltalom alá helyezték, a legtöbbször arra a tézisre épülnek, hogy

---

<sup>2</sup> A kötet kommentárjához lásd: Ryan, 1997. A pszichoanalízis fogalomkészletét használó, közelmúltban megjelent homofóbia-kritikák közé sorolhatjuk például Bohan: *Psychology and Sexual Orientation: Coming to Terms*, Burch: *Other Women: Lesbian/Bisexual Experience and Psychoanalytic Views of Women*, Ellis: „Lesbians, Gay Men and Psychoanalytic Training”, Frosh, *Sexual Difference: Masculinity and Psychoanalysis*, Hamer: „Significant Others: Lesbianism and Psychoanalytic Theory” és Schwartz: *Sexual Subjects: Lesbians, Gender, and Psychoanalysis*. Kapcsolódó – bár nem pszichoanalitikus – gyűjteményes kötetek például Garnets és Kimmel: *Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences*, valamint Stein és Cohen, *Contemporary Perspectives on Psychotherapy with Lesbians and Gay Men*.

ezen alternatív formák se nem deviánsak, se nem patológusok, hanem az emberi szexualitás normális változatai. A homoszexualitás velünk született vagy szerzett mivoltának – akkor csakúgy, mint napjainkban – sürgető kérdését eldöntendő, Freud így folytatja: „[n]ekünk azonban az a megoldás kínálkozik, hogy a perverziók tényleg veleszületett dolgon alapulnak, de olyasvalamin, *ami minden emberrel veleszületik*” (70, kiemelés az eredetiben). Ebből következően Freud amellett érvelt, hogy az emberi szexualitás azért konstituálódik meg perverzként, mert a készítésnek a természetes funkciótól való elkülönülésében jelenik meg. Azzal, hogy természetellenesként, *contra naturam* működőként határozza meg a készítést, Freud gyakorlatilag „queer-ré” teszi a szexualitás egészét.<sup>3</sup>

Ez a freudi elképzelés a mai napig meglepetésként hat; nem tükrözi a pszichoanalízis bevett koncepcióját. [...] Még a leszbikus- és meleg-politikai mozgalmakkal rokonszenvező pszichoanalitikusok sem látták mindig világosan a freudi homoszexualitás-koncepció radikalizmusát, illetve politikailag progresszívnek tartották a pszichoanalízis klasszikus elméletének meghaladását. Véleményünk szerint Freud elgondolásai, és a tudattalan általa kidogozott elmélete komolyabb figyelmet érdemelnek. Azzal, hogy a pszichoanalízis segítségével írjuk körül a homoszexualitást, arra szeretnénk serkenteni a pszichoanalitikusokat és analitikusan orientált kritikusokat, hogy tegyék intenzívebb vizsgálat tárgyává a „homoszexualitás” témaköréhez tartozó munkákat. Ezzel arra törekszünk, hogy tegyük vita tárgyává a pszichoanalitikus szövegekben sokszor nyíltan vagy bújtatottan megjelenő heteroszexizmust. Célunk nem Freud vagy a pszichoanalízis kritika alóli felmentése, hanem a nemiségről és a tudattalról szóló, legalapvetőbb freudi elgondolások felülvizsgálata a saját nem iránti vonzalom nézőpontjából.

Ezt a vállalkozást a leszbikus- és melegkutatás területén végzett munka, valamint a queer-elmélet legújabb eredményei teszik lehetővé. A későbbiekben kifejtendő összetett, történelmi okokból kifolyólag a leszbikus- és melegkutatás képviselői legjobb esetben is ambivalens érzelmeket táplálnak a pszichoanalízissel szemben. Jóllehet a pszichoanalízis elméletének legfontosabb továbbgondolásai esetenként éppen meleg- vagy leszbikus-kritikusok (mint Leo Bersani vagy Teresa de Lauretis) nevéhez köthetők, a leszbikus- és melegkutatás bimbózó területén dolgozók többnyire kevésbé hajlamosak komolyan elmerülni Freud

---

<sup>3</sup> Ebben a tekintetben Freud saját, liberális kortársaitól (pl. Ferenczi) is élesen különbözött: ld. „A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában” (1912). A freudi érv gyakorlati következményeiről részletesebben lásd: Spiers és Lynch: „The Gay Rights Freud” című szövegét. Az utóbbi cikk közli Freud és Otto Rank 1921. decemberi elhatárolódását Ernest Jonestól, abban kérdésben, hogy a homoszexualitás kizáró tényező legyen-e a Pszichoanalitikus Egyesületbe való belépéskor. Jones a homoszexuális jelöltek felvétele ellen foglalt állást, amire Freud és Rank azt felelte, hogy „nem értünk egyet Önnel” (idézi Spiers és Lynch, 9.).

munkásságában. Mi arra szeretnénk ösztönözni a leszbikus- és melegkutatás, valamint a queer-elmélet kutatóit, hogy komolyabban vegyék számításba a pszichoanalízis által rendelkezésre bocsátott fogalmi eszköztárat.

A pszichoanalízis történetének egyik legnagyobb paradoxona, hogy a pszichoanalitikus intézmények a pszichoanalitikus fogalmakkal ellentétes irányokban fejlődtek. A leszbikusok, meleg és queerek sokkal előbb érezték a normalizáló moralizmusban és diszkriminatív eljárásokban bővelkedő klinikai intézmények hatását, mintsem olyan pszichoanalitikus elgondolásokat láttunk volna, amelyek szilárd alapot biztosítanak az erotikus vonzalom nem-heteroszexista koncepciójának kidolgozásához. A pszichoanalitikus intézmények illetve a freudi fogalmak közötti rés máris sejteni engedi, hogy a „pszichoanalízis” kifejezés se nem egységes, se nem monolitikus. [...]

Ha a címben szereplő „pszichoanalízis” terminus távolról sem egységes entitást jelöl, akkor a „homoszexualitás” szót hasonlóképpen különböző formációk, gyakorlatok és vonzalmak kifejezésekként kell értenünk. [...] Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a saját nem iránti vonzalmat nem ugyanazon fogalmi modell mentén kell elgondolnunk férfiak és nők esetében – mintha a férfi és női homoszexualitások szimmetrikusak, párhuzamba állíthatóak vagy egymást kiegészítőké lennének. *Wild Desires and Mistaken Identities: Lesbianism and Psychoanalysis* (1993) című, nagy jelentőségű tanulmányukban, Noreen O'Connor és Joanna Ryan utánajártak eme hipotézis következményeinek, és kimutatták, hogy a különböző klinikai iskolák következetesen félreértik a leszbikusságot. Anélkül, hogy elutasítanák a pszichoanalitikus fogalmi keretet, O'Connor és Ryan egy olyan, nem-patologizáló keret felállítására tesznek kísérletet, amely képes magába foglalni a női fantáziák és vágyak legkülönfélébb aspektusait.

A leszbikus és meleg szexualitás közötti különbségeket figyelembe véve – nem beszélve az e kategóriákon belüli számos különbségről – tisztábban láthatjuk az abban rejlő súlyos nehézségeket, hogy egy kalap alá vegyük a leszbikus és meleg vonatkozásokat. Ezeket a nehézségeket tovább növeli a nem-normatív nemi identitások megsokszorozódása, ahogy például a leszbikus- és meleg-szervezetek ma már rutinszerűen elismernek legalább három további nem-heteroszexuális csoportot. leszbikus és meleg mozgalom helyett napjainkban LMBT-mozgalomról beszélünk, amelyet némileg kérdéses módon a heteroszexuális normától való távolsága és azzal szembeni ellenállása kovácsol össze. Néha a „queer” kifejezést gyűjtőfogalomként – vagyis mintegy rövidítésként – használják mindeme különféle nemi identitások összefogására, de ez a szóhasználat egyszerre inkonzisztens és vitatható. A „queer” kifejezést övező bizalmatlanság nem kis részt éppen abból az érzésből ered, hogy nem lehet mindenki szexuális identitását egyetlen szóval leírni. Az elmúlt évszázad során a meleg- és homofil mozgalmakat természetesen az motiválta, hogy a heteroszexuális normától

eltérő nemi identitásokat elismerje, és azoknak igazságot szolgáltatson. A reakciók erői által emelt akadályoktól teljesen függetlenül ezt azért is nehéz elérni, mert az alternatív szexuális identitások burjánzása még problémásabbá teszi mindenki erotikus énképének elismerését.

Ahogy a későbbiekben részletesen kifejtjük, a „queer” kifejezés úgy felel erre a kihívásra, hogy a szexualitást nem az egyéni identitás és az „én” szintjén konceptualizálja. Ahelyett, hogy megpróbálná elismerni és tiszteletben tartani mindenki nemi identitását, a queer-elmélet egyik irányzata azt állítja, hogy az identitáshoz való ragaszkodás maga is a probléma részét képezi, és a szexualitást másképp kéne értenünk. Az identitáspolitikai feminista kritikájára (mindenekelőtt Judith Butler munkásságára) építve ezek a teoretikusok amellel érvelnek, hogy a „leszbikus”, „meleg” és hasonló nemi identitások maguk is potenciálisan normalizáló hatást fejtenek ki, amennyiben olyan viselkedési és vonzalomdefiníciókat implicálnak, amelyek szubjektív konformitást követelnek meg. Az egyéni identitásra alapozott politika helyett ez az elméleti irányzat egy olyan politika mellett emel szót, amely a minden normával való szembehelezkedésen alapul – vagyis egy olyan politikán, amely összekapcsolja a nemi és gender-elyomást a faji diszkriminációval, az osztályegyenlőtlenségekkel, az etnikai hierarchiákkal és a nemzeti sovinizmussal. Azzal, hogy egy minden norma iránt szkeptikus, szerteágazó politika mellett teszi le a voksát, a queer-elmélet ezen irányzata elválasztja a szexualitást az identitástól.

A freudizmus egyik hagyománya szintén különválasztja a szexualitást és az identitásformákat, amennyiben a tudattalan vágyat olyan mechanizmusként kezeli, amely aláaknázza az ént, és megkérdőjelezi a nemi azonosság bármiféle szilárd értelmét. Azáltal, hogy számításba veszi a tudattalant, a freudi pszichoanalízis illuzórikusként gondolja el a – többek között lesbikus és meleg – éni-identitásokat. Továbbmenve, az én – lacani kifejezéssel – a „félreismerésben” jön létre, és egy alapvető perceptuális tévedésen alapszik; következőképp nem szolgálhat megbízható alapként semmilyen nemi vonzalommal foglalkozó politika számára. Ami a lesbikus és meleg egók megerősítésében érdekelt politikai mozgalmak iránti kételyt illeti, a pszichoanalízis ezen ága potenciális szövetségesre lelhet a queer-elméletben. A tudattalan minden normával szembeni ellenállása rendkívül hasznossá teszi a queer-elmélet szemében ezt (és több más) pszichoanalitikus koncepciót.

## ***2. Foucault és a szexualitás története***

Amint említettük, a nem-heteroszexuálisok számára mindig problémás volt szövetségesként tekinteni a pszichoanalízisre. Intellektuális utánpótlásért a lesbikusok és melegek az elmúlt évek során mindenekelőtt Michel Foucault

francia filozófushoz fordultak, akinek orvoslásról, pszichiátriáról, örületről és szexualitásról szóló könyvei nagyban előremozdították az erotikus identitások történelmi változékonyságának megértését. Tekintve, hogy a queer-elmélet kanonizálta Foucault *A szexualitás története* (1976) című munkájának első kötetét, homoszexualitás és pszichoanalízis viszonyának vizsgálata szükségképpen számot kell hogy adjon a szexualitás pszichiátriai és pszichológiai elgondolásmódjainak foucault-i kritikájáról.

Fenti állításunkat, mely szerint a pszichoanalitikus intézmények a pszichoanalitikus fogalmakkal ellentétes irányokban fejlődtek, alátámasztják a foucault-i intézménytörténetek, valamint az eszmetörténetek megképződésével és továbbadásával kapcsolatos, Foucault által megfogalmazott módszertani kritika. [...] Foucault legnagyobb érdeme abban áll, hogy felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy az a mód, amiként mi szexuális lényként látjuk magunkat, valójában egy viszonylag friss történelmi fejlemény. Vagyis nemcsak a „leszbikus”, „meleg” és hasonló, affirmatív identitások a közelmúlt termékei, hanem, ami lényegesebb, az arra való hajlam, hogy a nemi vonzalmat egy belső igazság kifejeződéséként kezeljük, maga is történetileg konstruálódott (jóllehet nehezen megkerülhető) jelenség. Foucault szerint, bár a történelem során mindig léteztek a saját nem iránti vonzalom erotikus működésformái, az elmúlt évszázadig a szexet nem tekintették az önmeghatározás eszközeinek: nem számított a szóban forgó személy identitása szerves részének. Például a lesbikus és meleg „coming out” bejárattott fogalma – vagyis hogy valaki a saját élettörténetét egy a szexuális irányultsága felfedezése felé vezető pályaként írja le – teljességgel idegenként hatott volna a görög fiúszerelem intézményében résztvevők számára.

A szexualitásnak tehát története van, és a pszichoanalízis része ennek a történetnek. De a pszichoanalízis által ebben a történetben játszott, és a jövőben játszandó szerep kellőképpen összetett ahhoz, hogy kitüntetett figyelmet érdemeljen. *A szexualitás története*-ben Foucault maga is „a pszichoanalízis archeológiája”-ként jellemzi saját történelmi narratíváját, mintha a könyv valóban a pszichoanalízisről szólna (132.). Jóllehet Foucault ritkán írt konkrétan a pszichoanalízisről, munkássága világossá teszi, hogy mennyire nehéz manapság nem kvázi-pszichoanalitikus kategóriákban gondolkodnunk a szexről. A 19. század végéről örököltük szexualitás-felfogásunk bizonyos módjait, amelyek nagyjából a pszichoanalízissel egy időben alakultak ki. Ez különösen igaz a homoszexualitásra. Foucault adja e gondolkodásbeli eltolódás legjobb összefoglalását, amihez érdemes felidézni *A szexualitás története* leghíresebb szakaszát:

„Az a tény, hogy megindult a marginális nemi szokások üldözése, azzal a következménnyel járt, hogy egyrészt felébredt az érdeklődés a *perverziók* iránt, másrészt *átalakult az egyének besorolása*. A szodómia – legalábbis az, amit a régi polgári jog és kánonjog ez alatt értett – a tilalmas cselekedetek egyik típusa volt; az

elkövetője pusztán jogi alany volt, semmi egyéb. A 19. századi homoszexuális azonban már személyiség: van múltja, nem is akármilyen, gyerekkora, van jelleme, életmódja; és van morfológiája is, csak rá jellemző anatómiával és – meglehet – titokzatos fiziológiával. Egész lényének része van abban, hogy a szexualitása olyan, amilyen. A szexualitása személyiségének minden ízében jelen van: ott van minden cselekedete mögött, alattomban ható és meghatározatlanul aktív vezérelvként; szexualitása szinte az ábrázatáról, sőt, egész testtartásáról is leolvasható, mivel bármennyire szégyellnivaló is, sohasem sikerül teljesen titokban tartani. A szexualitás valójában egy lényegű vele, e szexualitás nála nem is annyira bűnös szokás, mint inkább természet. A homoszexualitás ugyanis, ne feledjük, csak attól fogva lett pszichológiai, pszichiátriai és orvosi kategória, hogy már nem a szexuális kapcsolat egyik típusának tartották, hanem inkább a szexuális érzékenység speciális formáját, a férfiaság és a nőesség sajátos keverékét látták benne: Westphal híres cikke az „ellentétes szexuális érzésekről” 1870-ben jelent meg, és ezzel a cikkel született meg a kategória. A homoszexualitást attól kezdve tekintik a szexualitás egyik lehetséges formájának, hogy leválasztották a szodomíáról és valamiféle belső két-neműséget, lelki hermafrodizmust csináltak belőle. A szodomita visszaeső eretneknek számított, a homoszexuális viszont embertípus.” (45-46, kiemelések az eredetiben)

Mivel hely hiányában itt nem szolgálhatunk a szakasz kimerítő értelmezésével, csupán Foucault kettős pszichoanalízis-képére szeretnénk felhívni a figyelmet: egyfelől a „múltja, nem is akármilyen, gyerekkora” hivatkozás nyilvánvalóan a pszichoanalízisnek a homoszexualitás mint fajkategória 19. század végi feltalálásában játszott szerepére utal; másfelől viszont a „pszichológiai, pszichiátriai és orvosi kategória” említése nyomatékosan kihagyja a pszichoanalízist a feltalálás folyamatából.

Foucault elismeri ezt a látszólagos kétértelműséget, amikor azt állítja, hogy a homoszexualitás mint fajkategória idegen maradt a pszichoanalízis számára. Abban a történelmi pillanatban, amikor csaknem mindenki evolúciós vagy rassz-fogalmak mentén gondolkodott a homoszexualitásról, Freud kitartott amellett, hogy a saját nem iránti vonzalom egyetemes emberi potenciál, és következésképpen „[a] pszichoanalitikus kutatás a legnagyobb határozottsággal elítéli azt a felfogást, amely a homoszexuálisokat mint valami különös emberfajtát akarja a többi embertől különválasztani” (*Három értekezés*, 47, 16j). Azzal, hogy nem volt hajlandó identitás-státuszt adni a homoszexualitásnak, a freudi elmélet elutasította a szexualitás fajalapú felfogását – ez az elutasítás pedig Foucault szerint kitüntetett helyet biztosít a pszichoanalízisnek a szexualitás történetében.

A freudi elgondolások és a pszichoanalitikus intézmények döntő fontosságú elkülönítése sajnálatos módon rejtve marad Foucault angolszász közönsége előtt, ami részben *A szexualitás története* egy lényeges szöveghelyének félrefordításából ered, ahol Robert Hurley a „psychanalyse” kifejezést „pszichiátria”-ként

adja vissza.\* A szakasz, amelyben Foucault meghatározza a pszichoanalízis kitüntetett helyét, helyesen így hangzik:

„A pszichoanalízis sajátos helyzetét aligha érthetjük meg a 19. század legvégén, ha nem látjuk, milyen mély törést eredményezett az elkorcsosulás nagy rendszerében: a pszichoanalízis átvette a nemi ösztönnel kapcsolatos orvosi technológiát; de megpróbálta megszabadítani ezt a vállalkozást az öröklődéssel s ennél fogva a rasszizmussal és az eugenikával való kapcsolatától. Ma már hiába emlegetjük fel Freud normalizálására irányuló törekvését; hiába kárhozzatjuk a pszichoanalitikus intézmények nagy szerepét; a szexualitás technológiájának a kereszténységig visszanyúló nagy családjában és azok közt a technológiák közt, amelyek a 19. század során véghezvitték a nemiség medikalizálását, egészen az 1940-es évekig a pszichoanalízis fordult szembe a legszigorúbban a perverzió-öröklődés-elkorcsosulás rendszerének politikai és intézményes következményeivel.” (119.)

Foucault meglátása szerint a pszichoanalízis fogalomkészlete nem csupán a pszichiátriával, a pszichológiával és az orvostudománnyal kerül összeütközésbe, hanem saját intézményeivel és gyakorlatával is. Más szóval Freud legjobb elgondolásairól kiderült, hogy nehezen intézményesíthetők, és ültethetők át a gyakorlatba – még maga Freud számára is.

[...]

A perverzió mint fogalom csak addig értelmes, amíg a nemi ösztönt funkcionálisként gondoljuk el; Freud szakított ezzel az elgondolással, amennyiben az ösztönt megkülönböztette a természetes funkcióktól, és azt állította, hogy a nemi készítés mindenféle konkrét tárgytól függetlenül jön létre (hogy később esetleg hozzákapcsolódjon egy ilyen tárgyhoz). Ezért foglal el kitüntetett helyet mind Davidson, mind Foucault számára a pszichoanalízis a szexualitás modern felfogásának kialakulásában. Csakhogy Freud eredetisége nem abból ered, hogy a szexualitást történetiként kezeli, hanem – paradox módon – éppen univerzalizáló gesztusaiból („minden emberben megvan a képesség az azonos nemű tárgyválasztásra, s e választás tudattalanjában létre is jön” [*Három értekezés*, 47, 16j]). A foucault-i és pszichoanalitikus szexualitás-felfogás egybevágó jellege ellenére – illetve a queer-elmélet és a freudizmus potenciális szövetségének dacára – a történeti és pszichoanalitikus homoszexualitás-konceptciók alapvetően különböznek.

Ezt az alapvető inkompatibilitást megragadhatjuk Eve Kosofsky Sedgwick queer-elmélet kutató találó fogalmainak segítségével, aki különbséget tesz a nemi identitás minoritizáló és univerzalizáló felfogásai között. *Epistemology of the Closet* (1990) című könyvében, amely időközben a queer-elmélet egyik mérföldkövévé vált, korunk központi kérdéseként azonosítja azt a feszültséget, amely a homoszexuálisokat egy elkülöníthető csoportként elgondoló álláspont,

---

\* A kötet magyar fordítója nem követte el ezt a hibát. (*a ford.*)



illetve azon állítás között áll fenn, amely szerint a homoszexualitás mindenkit érint – mert mindenkiben inherensen jelen van. A leszbikus- és meleg-politika az elmúlt időben túlnyomórészt az előbbi, minoritizáló koncepcióra épített, amely a fajhoz és az etnikumhoz hasonlóan olyan tulajdonságként kezeli a szexualitást, amely által meghatározzuk magunkat. Az ő érvelésük szerint, ha a nemi kisebbségeket megfeleltetjük a faji kisebbségeknek, akkor a demokratikus, emberjogi modell mentén folytathatunk politikai kampányt a leszbikusok és meleg polgárjogaiért. Ezzel szemben Freud általában a második nézőpontot képviselte, vagyis a szexualitás univerzalizáló felfogását, amely elutasítja a faji modellt és ezzel együtt a homofil mozgalmat is.

A pszichoanalízis tehát legalapvetőbb feltevéseit, és még inkább a homoszexuálisok kezelését tekintve inkompatibilis marad a leszbikus- és meleg-politika általános elveivel. Ahelyett, hogy feloldotta volna, csak tovább súlyosbította ezt az alapvető feszültséget a pszichoanalitikusok Freud halála utáni hajlama a homoszexualitás minoritizáló koncepciójához való visszatérésre – ez a visszatérés pedig kéz a kézben zajlott a szexualitás nem-normatív megjelenésformáinak patologizálására, majd felszámolására tett újbóli kísérletekkel.

### **3. További feszültségek intézmények és fogalmak között**

Freud 1939-ben bekövetkezett halála után a pszichoanalízis egy olyan formája bukkant fel, amely fogalmi szempontból kevésbé emlékeztetett – ha emlékeztetett egyáltalán – a gyökerekre. Ez katasztrófális következményekkel járt a szexualitás pszichoanalitikus leírására nézve. Freud és munkatársai között folyamatosan nőtt a feszültség 1911 óta, amikor egyik ígéretes, bécsi követője Alfred Adler megszakította vele a szakmai együttműködést, hogy kidolgozza az egyéni pszichológiáról vallott saját nézeteit. Adler elsősorban talán a „kisebrendűségi érzés” kifejezés meghatározása révén ismert, amely állapotot nem annyira pszichológiai, mint inkább szervi okokkal hozta összefüggésbe. Adler a kisebrendűségi érzések kompenzációjaként értelmezte a szexuális viselkedést, és más egó-pszichológusokhoz hasonlóan az adaptációs szükségleteket hangsúlyozta klinikai elméletében.<sup>4</sup>

Két évvel később, miután megpróbálta deszexualizálni a tudattalan freudi elméletét, Carl Jung szintén megszakította a Freuddal való együttműködést. Az azt megelőző években, hogy útjaik különváltak volna, a Zürichben dolgozó Jung mindent megtett, hogy elhatárolja a pszichoanalízist a *Három értekezésben* közölt érvek következményeitől, a meghatározatlan mentális

---

<sup>4</sup> Ld. Adler: *The Individual Psychology of Alfred Adler* (47-49, 111-119), valamint *Superiority and Social Interest* (53-55).

energia használhatatlan modelljévé degradálva ezzel Freud libidó-elméletét. Jung és Adler segített formát adni annak az intézményi törésvonalnak, amely a freudiánusok – akik szerint a homoszexualitás egy mindenkinben benne rejlő, tudattalan lehetőség – és azok között keletkezett, akik Jung és Adler nyomán azt vallották, hogy a homoszexualitás egy a világgal jól meghatározható viszonyban álló személyiségtípust jelent.<sup>5</sup>

Freud halála után számos észak-amerikai analitikus Adler mellé állt Freud homoszexualitással és a tudattalannal kapcsolatos érveinek elutasításában. Az Egyesült Államok egészségügyi intézményrendszere szintén erős hatást gyakorolt a klinikai kezelésről kialakult pszichoanalitikus nézetekre. Russell Jacoby *The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the Political Freudians* (1983) című, jelentős munkájában kifejti, hogy 1940-ben és 1950-ben sok észak-amerikai analitikus követte a szakmai akkreditációt hajszólo, egyre erősödő nemzeti trendet. Az egészségügyi intézményrendszer saját szövetségeit ruházta fel tekintéllyel, sarlatánnak bélyegezve szétkergette a laikus analitikusokat, és megpróbálta a pszichoanalitikus szaktudást az orvosdoktorokra korlátozni, akik csaknem kizárólag gyakornokaiknak, nem pedig analitikus kollégáiknak adták azt tovább. Ahogy az Egyesült Államokban a pszichoanalízis gyakorlatilag megkülönböztethetetlené vált az egészségügyi intézményrendszerrel, csaknem észrevétlenül összeolvadt azzal a pszichiátriai és gyógyászati modellel, amelyről Freud a 19. század végén elszakadt.

A pszichoanalízis háború utáni fejlődése Nagy-Britanniában egészen más irányba haladt. [...] Klein már Freud halálát megelőzően is kifogásolta az Ödipusz-komplexus freudi leírását, továbbá az orális késztetések és az agresszivitás fontosságát hangsúlyozta, amelyeket a freudizmus „pre-ödipálisaként” kezelt (bár nem ignorálta azokat). Klein tárgykapcsolat-elméletek kidolgozásában való jelentős közreműködése nyomot hagyott a pszichoanalízisen, s ez napjainkban is érezhető a kapcsolati irányzat néven ismert analitikus módszertanok koalíciójában, amely élen jár a nem-normatív szexualitás progresszív, nempatologizáló, klinikai leírásában.<sup>6</sup> Jóllehet a „polemikus eszmecsere”<sup>\*</sup> nem foglalkozott direkt módon a homoszexualitás kérdésével, felerősítette a tudatos élet valamennyi aspektusát szervező tudattalan fantázia szerepét.<sup>7</sup> A kisgyermekkorú szexualitás és az agresszió Freudot is meghaladó mértékű hangsúlyo-

---

<sup>5</sup> A homoszexualitás egy újabb keletű, progresszív, jungiánus megközelítéséhez ld. Hopcke: *Jung, Jungians, and Homosexuality*.

<sup>6</sup> A tárgykapcsolati iskola hozzájárulásának példjaként ld. Lesser és Schoenberg *That Obscure Subject of Desire: Freud's Female Homosexual Revisited* c. gyűjteményes kötetét.

<sup>\*</sup> „Controversial Discussions”: az 1940-es években Nagy-Britanniában, Anna Freud és Melanie Klein hívei között lezajlott, nyilvános vitasorozat (*a ford.*).

zásával Klein – ha nem is gyakorlati, de – fogalmi szempontból letette az emberi szexualitás eredendően fantazmatorikus és barokkosan perverz fel fogásának alapjait.

A Nagy-Britanniában és Észak-Amerikában bekövetkezett fejlemények a homoszexualitás pszichoanalitikus feldolgozásában lezajlott drámai változás jelei voltak. Freud halála után egy évvel a Columbia Egyetem Pszichoanalitikus Klinikáján dolgozó Radó Sándor a *Psychosomatic Medicine* folyóiratban „A Critical Examination of the Concept of Bisexuality” címmel jelentetett meg egy cikket, amelyben visszautasította Freud alkati biszexualitásról kifejtett nézeteit. Klinikusokat felvillanyozó huszárvágással azt állította, hogy a homoszexualitás a másik nemtől való patológikus félelemből ered, és gyógyítható, illetve gyógyítandó. Nyolc évvel később Radó hasonló állításokat tett „An Adaptational View of Sexual Behavior” című tanulmányában, ezzel is erősítve azt a tendenciát, amelyet Joanna Ryan úgy azonosít, mint „a pszichoanalitikusok között széles körben elterjedt nézet, mely szerint a heteroszexualitás biológiailag elrendelt, természetes, megfelelő, érett, az emberi szexualitás és az emberi kapcsolatok esszenciája”. Mivel az „Adaptational View of Sexual Behavior”-ben Radó a biológiában igyekezett felmutatni a heteroszexualitást, érvelésében nagy hangsúlyt fektetett a gender-komplementaritásra; a homoszexualitás ebben a modellben definíció szerint természetellenes és patológikus volt.

A tárgyalt fogalmi eltolódás egyik következménye az volt, hogy a „negatív” Ödipusz-komplexust – amelynek Freud már az 1920-as évek elején kisebb jelentőséget tulajdonított – immár nem tekintették a szubjektivitás vagy szexualitás leírása szerves részének. Freud legkésőbb 1914 (az „Egy kisgyermekkorú neurózis története”) óta amellett érvelt, hogy a „fordított” és „normál” Ödipusz-komplexusok egyidejűleg lépnek fel a fiatal gyermekeknél. Részben a gender-identifikáció bonyolultságát, illetve a komplexusok konvencionális heteroszexualitásban történő „feloldódásának” ebből következő megjósolhatatlanságát akarta megmagyarázni. Míg a „normál” Ödipusz-komplexus az apát és a fiút az anyáért küzdő riválisokként képzelel el, addig a „negatív” Ödipusz-komplexus a fiúknál az apát egyfelől a vágy tárgyaként jeleníti meg, másfelől egy olyan képzeletbeli ideálként, amely irányítja a fiú „maszkulin” identifiká-

---

<sup>7</sup> Anna Freud viszont tárgyalja a férfi homoszexualitást a „Studies in Passivity” (1952 [1949-51]), c. könyvében (különösen 245-256); Klein hatása a pszichoanalitikus homoszexualitás-leírásokra pedig egyértelmű az 1963. július-augusztusában, Stockholmban megrendezett 23. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus egyes előadásából. Ld. mindenekelőtt Gillespie tanulmányát, valamint Pasche, Wiedeman, Greenson, és Stoller előadásait.

cióját. Más szóval a „negatív” Ödipusz-komplexus esetében az anya a fiú által az apa iránt táplált nemi vágy akadályaként jelenik meg.<sup>8</sup>

Jóllehet Freudnak egy olyan elméletre volt szüksége, amely képes megmagyarázni, hogy miért megjósolhatatlan és kétes az identifikáció, igyekezett minimalizálni az elmélet homoerotikus implikációit [...]. A Radóhoz hasonló kritikusok Freud halála után mégis úgy értelmezték újra a „negatív” Ödipusz-komplexust, mint egy „az anyára irányuló, alapvetőbb, heteroszexuális, proto-ödipális beállítódás elleni, regresszív védekezés” (Lewes, 107). Egy különös hátraarc eredményeképp tehát a „negatív” Ödipusz-komplexust nem a szexualitásra nézve konstitutív hatásként, hanem a normalitástól való radikális eltérésként, deviáns hajlamokat – a férfiaknál femininitást, a nőknél túlzott maszkulinitást – generáló pszichés hibaként kezdték kezelni. Az egészségügyi intézményrendszerrel központilag összeköttetésben lévő észak-amerikai pszichoanalízis az 1940-es években úgy volt beállítva, mint azon kevés erők egyike, amelyek képesek „korrigálni” ezt a patológiát, és visszatérlni férfiakat és nőket elhagyott heteroszexualitásuk felé.

A fenti érvek annyira gyakran szerepeltek Franz Alexander, Edmund Bergler, Grete Bibring, Ben Karpman, Herman Nunberg és Fritz Wittels tanulmányaiban, hogy a homoszexualitás „gyógyítására” helyezett hangsúly teljes összhangba hozta a homoszexualitással kapcsolatos „pszichoanalitikus” érveket a pszichiátriai kezeléssel Észak-Amerikában és a világ más részein is.<sup>9</sup> Ők kövezték ki az utat az olyan – az 1950-es és 60-as években egyre súlyosabbá váló – klinikai beavatkozások előtt, mint az averzió- és sokkterápia, ártalmas stimulánsok (pl. émelygést előidézőni hivatott hánytatók) használata, „a szexuális fantáziák módosítására” (Bancroft, 43.) irányuló viselkedésterápia (köztük a hipnózis, valamint a vizuális és auditív szuggesztió különböző formái), a kasztráció, vagy akár a lobotómia. Egy 1972-ben San Remo-ban tartott orvosi konferencia tematikájában még a következő szerepelt: „feltételes reflexek, elektrosokk-kezelés, drogok és sebészeti beavatkozások a homoszexualitás gyógyításának szolgálatában” (Hocquenghem, 53.).

Edmund Bergler, New York-i klinikus 1956-ban azzal betonozta be még inkább a pszichiátria és az amerikai pszichoanalízis nászát, hogy a pszichoanalitikus terminológiát fordította a lesbikusok és a melegek ellen. „Napjainkban” –

---

<sup>8</sup> Silverman maskulin önuralomról szóló, kiváló dolgozata is hangoztatja e fogalom fontosságát (ld. *Male Subjectivity*, 365-373). Proust és T. E. Lawrence prózájára, Fassbinder filmjeire Lacan, Althusser és Bersani elméleti szövegeire összpontosítva, Silverman könyve a vonzódásról és identifikációról szóló pszichoanalitikus érvek politikai következményeit tárgyalja, valamint ezen érvek jelentőségét a feminizmus és a gay studies szempontjából.

<sup>9</sup> Duberman a *Cures: A Gay Man's Odyssey*-ben erős kritikát gyakorol az efféle pszichiátriai nézőpontok felett. Ld. még Isay: *Becoming Gay: The Journey to Self-Acceptance*. A pszichiátriai ortodoxia öröksége sajnálatos módon felüti a fejét olyan szövegekben is, amelyek látszólag kritizálják ezt az örökséget, mint Morgenthaler és Ovesey munkája.

hangsúlyozta, mintha szavai nem a fogalmi regresszió, hanem a technológia fejlődés jegyét viselték volna magukon – „a pszichiátriai-pszichoanalitikus kezelés képes a homoszexualitás gyógyítására” (9.). Bergler a következő alcímet adta a homoszexualitást tárgyaló tanulmányának: „Betegség vagy életmód?” – a kérdés azonban számára nyilvánvalóan költői volt. Biztosítja olvasóit, hogy „[n]em vagyok elfogult a homoszexualitással szemben”, mindazonáltal „a homoszexuálisok lényegében kellemetlen emberek, akikre dölyfösség, célt tévesztett agresszió, és nyafogás jellemző. Mint minden pszichés mazochista, erősebb személyiség társaságában szolgálésküvé válnak, hatalmi pozícióba kerülve kegyetlenek, a gyengébbet gátlástalanul eltapossák. Az egyetlen nyelv, amelyet tudattalanjuk megért, a nyers erőszak nyelve” (28-9.). Bergler munkatársa, Irving Bieber 1962-ben terjedelmes beszámolót jelentetett meg *Homosexuality: A Psychoanalytic Study* címmel. A Bieber-féle „106 homoszexuális és 100 heteroszexuális férfi pszichoanalitikus kezelésének szisztematikus vizsgálata” saját bevallása szerint „meggyőző érvekkel támogatja Radó férfi-homoszexualitás területén elért eredményeit, melyek szerint a homoszexuális adaptáció »a másik nemtől való, lap-pangó, de gátlásokban jelentkező félelem eredménye«” (vii, 303.).

E történeti fejlemények felbecsülhetetlen értékű beszámolóit találjuk Henry Abelove mára klasszikussá vált, „Freud, Male Homosexuality, and the Americans” című tanulmányában (amely először a *Dissent* folyóiratban jelent meg 1985-86-ban), Kenneth Lewes *Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality* (1988), és Ronald Bayer *Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis* (1981) című kötetében. Ahogy mindhárman megjegyzik, feltehetőleg Charles Socarides New York-i pszichoanalitikus és a klinikai pszichiátria professzora volt az, aki a végletekig vitte a homoszexuálisok elleni fenti érveket. A témáról írott első könyvében (*The Overt Homosexual*, 1968) Socarides kitart amellett, hogy a homoszexuális kapcsolatok kizárólag „romboláshoz, kölcsönös kudarchoz, a partner és önmaga kizsákmányolásához, orális-zadisztikus inkorporációhoz, agresszív rohamokhoz, valamint az egyént uraló és kínzó agresszív és libidinális késztetések és szorongások csillapítására tett kísérletekhez és álmegoldásokhoz vezetnek” (8.). Bár Socarides korántsem mondható reprezentatívnak az észak-amerikai pszichoanalízis egészére nézve, mégis intézményileg befolyásos és termékeny szerző, aki aktívan kampányol a homoszexualitás pszichoanalitikus eszközökkel történő gyógyításának lehetősége mellett.<sup>10</sup>

---

<sup>10</sup> 1968-tól kezdve Socarides egy sor könyvet jelentetett meg, amelyekben elítélte a homoszexualitást, és olyan klinikai érveket sorakoztatott fel, amelyek saját állítása szerint képesek „megelőzni” azt: *Beyond Sexual Freedom* (1975), *Homosexuality* (1978), *The Preoedipal Origin and Psychoanalytic Therapy of Sexual Perversions* (1988), *Homosexuality: Psychoanalytic Therapy* (1989), *The Homosexualities: Reality, Fantasy, and the Arts* (szerkesztőtárs: Vamik D. Volkan, 1990), *The Homosexualities and the Therapeutic Process*

#### 4. Túl Freudon

Az előző szakaszban elmondottak után jobban érthető, hogy a homoszexualitásról rendelkezésre álló pszichiátriai-pszichoanalitikus szakirodalomtól, illetve a leszbikusok és melegek klinikai kezelésétől elborzadt meleg mozgalom miért követelte az Amerikai Pszichiátriai Társaságtól (APA), hogy törölje a homoszexualitást az *Elmezavarok Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyvéből* (DSM-II).

Amikor 1952-ben az APA először megjelentette a DSM-I-et, a benne szereplő állítás, mely szerint a homoszexuálisok „elsősorban az uralkodó kulturális miliő, valamint a társadalom viszonylatában betegek” (34.), nézeteltéréseket kiváltott ugyan, de politikai mobilizációt alig. 1968-ra (a DSM-II megjelenésére) azonban az APA újraosztályozta a homoszexualitást, és az „egyéb nem-pszichotikus elme-zavarok” (44.) (pl. pedofília és szadizmus) mellé helyezte. A módosítás részben a pszichiátriai bírálatokban bekövetkezett, erősen vitatott változások eredménye volt. 1955-ben a Wolfenden-jelentés (amely arra tett javaslatot, hogy a brit parlament dekriminalizálja a homoszexualitást) azzal került a nemzetközi figyelem középpontjába, hogy elutasította a homoszexualitás betegségként való kezelése mellett szóló érveket.<sup>11</sup> Figyelemreméltó, hogy mindezt azután tette, hogy a Brit Orvosi Társaság benyújtotta előterjesztését, amelyben nem csupán a reformot ellenezték, hanem hangsúlyozták a Krisztushoz való megtérés által „meggyógyult” homoszexuálisok számát is (lásd Higgins, 34-35). De amikor Karl Menninger pszichiáter 1963-ban bevezetőt írt a jelentés amerikai kiadásához, már kihagyta belőle a fenti betegség-cáfolatot, és azt bizonygatta, hogy „[a] pszichiáter szempontjából [...] a homoszexualitás [...] bizonyítékul szolgál az éretlen szexualitásra, továbbá vagy megakadt pszichológiai fejlődésre, vagy regresszióra. Akármilyen névvel illesse is a nyilvánosság, a pszichiáterek szemében nincs kétség az efféle viselkedés abnormalitása felől” (lásd Committee on Homosexual Offences, 7.).

---

<sup>10</sup> jegyz. folyt. (szerkesztőárs: Vamik D. Volkan, 1991), valamint *Homosexuality: A Freedom Too Far: A Psychoanalyst Answers 1000 Questions about Causes and Cure and the Impact of the Gay Rights Movement on American Society* (1995). Az egyes könyvek különféle érvei csaknem megkülönböztethetetlenek egymástól. Socarides Benjamin Kaufmannel és Joseph Nicolosival együtt „az egyre erősödő tudományos cenzúra fenyegetésére válaszul” megalapította a NARTH-ot. A történet egyik ironikus mozzanata, hogy míg Socarides részben a rossz szülői háttérrel magyarázza a keresztes háborúja célkeresztjében álló homoszexualitást, addig fia, Richard, nyíltan meleg aktivistaként képvisel mainstream leszbikus és meleg szervezeteket, valamint a közelmúltig Clinton elnök különleges asszisztense, közkapcsolati szenior tanácsadó, és a Fehér Ház meleg és leszbikus ügyekkel foglalkozó személyi felelőse volt.

<sup>11</sup> A jelentés egyes elemeit tizenkét évvel később, 1967-ben iktatták törvénybe, amikor a brit törvényhozás úgy döntött, hogy – részben a férfi homoszexualitást dekriminalizálandó – a meleg közösülés beleegyezési korhatárát 21 évben állapítja meg. A leszbikusság jogi státusza az Egyesült Királyságban a viktoriánus kor óta közismerten homályos.

Jóllehet elutasította az APA korábbi döntéseit, a meleg mozgalom csak 1970-től vette célba szisztematikusan az APA-t. Az APA 1970-es, San Francisco-i nagygyűlésén a tüntetők megszegyenítették és kifigurázták Irving Biebert, előadása pedig gúnyos kacajba fulladt. A nagygyűlés más helyszínein gerilla színházakat és kiabáló vetélkedőket rendeztek, és a zűrzavar egy ponton olyan magasra hágott, hogy egy orvos „arra szólította fel a rendőrséget, hogy nyissanak tüzet a demonstrálókra” (Bayer, 103.). Menninger szakmai merevsége és a közvélemény iránti megvetése – beleértve természetesen a leszbikusok és melegek véleményét is – jól érzékelteti, hogy az eseményt követő vita miért zajlott annyira gyűlölködő hangnemben; kollégái közül Bieber, Socarides és sokan mások lényegében Menningerével azonos nézeteket vallottak.

Három év elkeseredett civakodás után az APA végül 1973 decemberében beleegyezett, hogy törli a homoszexualitást a DSM-II-ből. De azon pszichiáterek és pszichoanalitikusok számára, akik ezt hevesen elleneztek – és különböző fórumokon hangot is adtak a véleményüknek –, a döntés ideológiai nyomásra bekövetkezett kapitulációnak tűnt, ami annál is inkább felpiszkálta szakmai hiúságukat, hogy az APA maguknak a homoszexuálisoknak a követeléseit vette figyelembe. A leszbikusok és melegek számára a döntés – amelyet címlapon közölt a New York Times és a Washington Post – átütő győzelmet jelentett, amennyiben bizonyos mértékig annak bizonyítékául szolgált, hogy képesek hatást gyakorolni a szexualitás és a gender fogalmi körül forgó, központi pszichiátriai gondolatmenetekre.

Mindazonáltal némileg csorbított a győzelmén, hogy szintén 1973 decemberében az APA – a Bieberhez és Socarideshez hasonló, szókimondóbb tagokkal kötött kompromisszumként – megtartotta a diagnosztikai kategóriák között a „nemi orientációs zavart”. A kifejezést Robert Spitzer jegyzi („Homosexuality as an Irregular Form of Sexual Development and Sexual Orientation Disturbance as a Psychiatric Disorder”), aki arra tett kísérletet, hogy a terminussal középutat jelöljön ki az APA liberális és konzervatív tagjai között.<sup>12</sup> A „nemi orientációs zavar” – amely olyan páciensekre vonatkozott, „akiket vagy zavar saját homoszexualitásuk, vagy küzdenek ellene, vagy szeretnének változtatni rajta” – végül a DSM-III, publikálás előtti piszkozatából került törlésre. 1977-ben a kifejezést az „ego-disztonikus homoszexualitás” terminus követte, amelyet „a homoszexualitás iránti negatív szociális attitűdök belsővé tétele” következményeként gondoltak el (idézi Bayer, 137, 177). A terminust 1980-ban, a DSM-III megjelenésével iktatták formálisan is használatba.

Jóllehet az „ego-disztonikus homoszexualitás” kifejezés látszólag elítélte a homofóbiát, másfelől viszont az adaptációt és az intrapszichés harmóniát

---

<sup>12</sup> Spitzer később, a diagnózis tisztázása céljából bevezette a „homodiszflia” terminust, de ez formálisan soha nem került használatba.

hangsúlyozza mint a társadalmi előítéletekre adható legalkalmasabb választ. Kiegyensúlyozott és meghasonlott homoszexuálisok megkülönböztetésével a terminus paradox módon továbbra is árnyékban tartotta azt a pszichoanalitikus belátást, mely szerint a szexualitás és a nemi identitás *konstitúciós* szempontból problematikusak, amennyiben behozzák a képbe a tudattalant. A terminus ezenfelül hozzáigazította az APA-t az Adleréhez hasonló maradi álláspontokhoz, amelyek szerint a kisebbségi érzések korrigálásának legjobb módja az egó híztlalása. A „kiegyensúlyozottság” hangsúlyozásával az új kategória olyan identitáspolitikai kialakulásához is hozzájárult, amely annál nagyobb társadalmi támogatottságot élvezett, minél inkább háttérbe szorította a szexuális sokféleségről és nonkonformitásról való beszédet. Észak-Amerika szexualitásra és egóra vonatkozó, tágan értett kulturális perspektívájának viszonylatában, a homoszexualitás eltávolítása az APA betegség-listájáról egy normalizációs kísérletet jelentett, melynek azonban éppen az a szexualitás volt az ára, amelyet a meleg mozgalom jelentős része a védelmébe akart venni.

Ahogy Henry Abelove rámutat, Freud amerikanizálása továbbra is komoly akadályt jelent abban, hogy szexualitás-elméletét össze lehessen kapcsolni egy radikálisan anti-homofób politikával. Ugyanis az elmélet felhígításának és normalizálásának összesített hatásaként a szexualitással kapcsolatos, valóban pszichoanalitikus gondolatmenetek meglehetősen csekély közönségre találtak az Egyesült Államokban. Ezzel szemben Franciaországban a pszichoanalízis korántsem kötődött ilyen erős szálakkal az egészségügyi intézményrendszerhez. És így annak ellenére, hogy az európai meleg mozgalmakra általában véve erős hatást gyakorolt az Amerikai Meleg-Felszabadítási Front (American Gay Liberation Front, kb. 1970-1972), az általuk kijelölt irányok és a lefolytatott eszmecsere gyakran eltértek az észak-amerikaiaktól. Míg az amerikai meleg mozgalomra a polgárjogi és vietnámi háborús mozgalmak, a brit és francia meleg mozgalmakra egyértelműen az 1960-as években R.D. Laing, David Cooper, Michel Foucault és mások által létrehozott antipszichiátriai mozgalom gyakorolta a legnagyobb hatást. Ez a felszabadítási mozgalom újraértékelte a skizofréniát és az őrületet, az intézményes pszichiátriát pedig az erőszak letéteményesének kiáltotta ki. Ezért fontos tény, hogy a Londoni Meleg-Felszabadítási Front első egysége egy antipszichiátria csoport volt.

Ez a kontextus egy olyan fogalmi távolságot sejtet Európa és Észak-Amerika között, amely ugyan 1970 és 1972 között csak névleg létezett, de a rákövetkező időszakban egyre markánsabbá vált. Az Egyesült Államokban a „meleg” és „leszbikus” szavak idővel a kiegyensúlyozott identitás és bizonyos politikai kampányok jelölőjévé váltak. Ezzel szemben az Egyesült Királyságban, Franciaországban vagy Olaszországban sokkal kisebb kulturális és politikai érték kapcsolódott ezekhez az identitásokhoz, következésképp kevesebb európai meleg és



leszbikus csoport normalizálta saját szexualitását a mainstream, politikai hasznóért cserébe. Számos jeles brit és európai meleg szerző számára a későbbiek során is problematikus maradt az ausztrál származású Dennis Altman által *Amerika homoszexualizálása: A homoszexualitás amerikanizálása* (1982) szlogenrel leírt jelenség. Az angliai meleg felszabadulásról hozzáférhető legjobb beszámolót Jeffrey Weeks-től kapjuk, akinek intellektuális és politikai munkássága sokat köszönhet Juliet Mitchell *Psychoanalysis and Feminism* (1974) című kötetének. A pszichoanalízis Mitchell-féle újraértékelése amellet érvel, hogy a kortárs feminizmus számára Freud sokkal relevánsabb, mint az antipszichiáter Laing vagy a liberacionista Wilhelm Reich. Weeks úttörő munkájára nagy hatással volt továbbá Foucault, valamint az európai meleg-felszabadítás gondolkodói (lásd Guy Hocquenghem és Mario Mieli).<sup>13</sup> Amikor 1978-ban Daniella Dangoor lefordította Hocquenghem 1972-es, *Homosexual Desire* című tanulmányát, Weeks kiváló bevezetővel látta el ezt a mai napig provokatív és időszerű könyvet.

Hocquenghem Foucault és a meleg pszichoanalitikus Félix Guattari munkatársa, radikális meleg aktivista, értelmiségi, filmes és termékeny regényíró volt. *Homosexual Desire* című első könyve egy évvel azelőtt jelent meg, hogy az APA Észak-Amerikában felülbíráltta saját homoszexualitás-felfogását, és négy évvel azután, hogy a francia munkások, aktivisták és diákok 1968 májusában egyesült erővel próbálták meg átalakítani a társadalmat és a szexuálpolitikát. Hocquenghem könyve a májusi felkelés energiájából és inspirációjából táplálkozott, de sokat köszönhetett mind a francia antipszichiátriai mozgalomnak, mind az 1971-ben alapított Front Homosexuel d'Action Révolutionnaire-nek (FHAR), amely „bevallottan az Amerikai Meleg-Felszabadítási Front mintájára” (Weeks, „Előszó”, 11.) létrejött, elsődlegesen lesbikus felszabadítási csoport volt.<sup>14</sup> Hocquenghem Guattarinál nyilvánvalóbb módon használta a pszichoanalitikus fogalomtárat a legszűkebb család és a kapitalista állam radikális meleg kritikájának kidolgozásához. A Hocquenghem tanulmányával egy évben megjelent (és 1977-ben, Lacan *Écrits*-ével egyidőben lefordított) *Anti-Oedipus*:

---

<sup>13</sup> Weeks jelentősebb munkái közé tartoznak az alábbiak: *Coming Out: Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present* (1977, 1983), *Sex, Politics and Society* (1981, 1989), *Sexuality and Its Discontents: Meanings, Myths and Modern Sexualities* (1985), és *Against Nature: Essays on History, Sexuality and Identity* (1991). Ld. még „Homosexuality and the Problematic Nature of Psychoanalysis, or, Psychoanalysis and the Problematic Nature of Homosexuality” (1983) c. rövidebb tanulmányát.

<sup>14</sup> Hocquenghem az egyik első férfi volt, aki csatlakozott a csoporthoz, amely írásait a *Rapport contre la normalité* (1971) c. kötetben, valamint a *Recherches* egy különszámában (1973 március) jelentette meg, mely utóbbinak Guattari volt a szerkesztője. A részleteket ld. Girard 83-84.

*Capitalism and Schizophrenia* című szövegben Guattari és a filozófus Gilles Deleuze amellett érvel, hogy a klasszikus pszichoanalízis bűnrészes volt a vágy megregulázásának módjaként elgondolt Ödipusz-komplexus meghatározásában. Hocquenghem Guattari és Deleuze nyomán arra tett kísérletet, hogy megszabadítsa a vágyat az Ödipusz-komplexustól. Hocquenghem állítása szerint a család alapozza meg a közösségi moralitást, ítéli el az illetlenséget és a perverziót, és generálja az „anti-homoszexuális paranoiát”. A freudi pszichoanalízis bűnrészessége pedig abban áll, hogy a vágyat ödipálissá teszi, amivel olyan keretet hoz létre, mely ahelyett, hogy pusztán leírná, kontrollálja a viselkedést.

Hocquenghem szerint a család hozza létre a homoszexualitást mint olyan kategóriát, amely arra szolgál, hogy körülhatárolja a félelmet és a szublimálatlan vágyat. Azzal együtt, hogy álláspontja szerint ez a körülhatárolás sikertelen, Hocquenghem visszautasította az Egyesült Államokban elfogadott liberális, polgárjogi modellt, amennyiben kikötötte, hogy „a vágy kizárólagosan homoszexuálisként való leírása az imaginárius tévkövetkeztetése” (Hocquenghem, 36-37). A 19. századi szexológia által létrehozott, majd a viktoriánusok által gyakorlatiá tett, homo- és heteroszexualitás közötti megkülönböztetés fenntartását elhibázottnak látja. A pszichoanalízis segítségével felismerve nemi vonzalom és identitás ellenséges viszonyát, Hocquenghem megpróbált radikálisan kitörni ebből a keretből. Ennek folytán „az ödipális rendszer elleni tiltakozás” (124-125.) számos különböző formája mellett érvelt, beleértve a személytelen szexet, amely kiszabadítaná a vágyat minden létező keretből.

Hocquenghem küzdelme komoly hatást gyakorolt Mario Mielire, az olasz meleg-felszabadítás egyik teoretikusára, akinek *Homosexuality and Liberation: Elements of a Gay Critique* című munkája 1977-ben jelent meg. Mieli Londonban élt a Meleg-Felszabadítási Front tevékenységének tetőfokán, majd 1972-ben visszatért Milánóba, hogy részt vegyen a *FUORI!* elnevezésű forradalmi egylet és magazin megalapításában. Annak ellenére, hogy Mieli követte Hocquenghemet a vágy legszűkebb családból való kiszabadításának tekintetében, Freudhoz – és általában a pszichoanalízishez – fűződő viszonya sokkal kevésbé ellenséges. Mieli könyvében elszórva találunk utalásokat Ferenczire, Reichre, Freudra vagy Norman O. Brownra, aki Amerikában sokáig az erotika problematikájának gurujaként volt számon tartva. De bár egyfelől Mieli kevésbé kritikus a pszichoanalízissel szemben, mint Hocquenghem, a vágyról adott leírása valójában sokkal kevésbé pszichoanalitikus leírás, mint Hocquenghemé.

Mieli könyve azt illusztrálja, amit Foucault egy évvel korábban „a represszív hipotézisként” vont kritika alá. Foucault arra a – Reich és Marcuse számos munkájában tetten érhető – hidraulikus vágyfelfogásra utal, amely a szexuális örömet elfojtó, kártékony ágensként kezeli a társadalmat, míg a felszabadulást szexuális önkifejezésünk korlátlan szabadságában látja. Hocquenghem nyilvánvalóan kikerüli ezt a fogalmi kelepécét, Mieli ellenben nem. Mieli abban a tekintetben kerül

legközelebb Reichhez és Marcuséhoz (vagyis a foucault-i kritika célzottjaihoz), hogy álláspontja szerint „a társadalmunkban mindenkit érintő, általános neurózis nagyrészt a meleg vonzalom társadalmi elfojtásából ered, vagyis a meleg vonzalom erőszakos elnyomásából, valamint annak patolgikus tünetekké történő átalakításából”. (Mieli, 62). Hocquenghem azért nem tűrte el a „meleg vonzalom” gondolatának használatát, mert a „meleg” jelző már önmagában túl sokat feltételez a vágy céljáról, és implicit módon leszűkíti annak terepét.

Mindettől függetlenül Mieli munkássága komoly teljesítmény, amelyben összefonódik a meleg-felzabádítás elmélete, a pszichoanalízis és az olasz kommunizmus. Mieli szellemesen „perverz testben ép elme”-ként írja újra a bevett „férfi testben női agy” formulát (166). Míg Hocquenghem az Ödipusz-komplexus okán bűnösnek tartotta Freudot a vonzalom normalizálásában, Mieli azzal foglalkozott, hogy felmutassa azokat a helyeket, ahol Freud maga is végtelenen tanácstalannak tűnt bizonyos pszichés folyamatok láttán, és látszólag képtelennek bizonyult a vonzalom koherens elméletét kidolgozni. És ahol Mieli bevallotta meleg férfiként ír specifikusan meleg kérdésekről, ott Hocquenghem nem hajlandó meleg szerzőként megjeleníteni magát, és inkább a férfiak közötti személytelen szex és „cruising” jelenségeire koncentrált, melyek során „szervek keresik egymást és a becsatlakozás lehetőségét anélkül, hogy tudatában lennének a kizáró vagylagosság törvényének” (Hocquenghem, 117). A megragadhatatlan erotikus vonzalmak identitáskategóriákba zárása ellen tiltakozva Hocquenghem újraértelmezi és politikálja Freud polimorf perverzításról szóló elméletét.

## 5. Queer-elmélet és pszichoanalízis

A Hocquenghem által a *Homosexual Desire*-ban kifejtett elméleti polémia komoly hatást gyakorolt a „queer-elmélet” néven ismertté vált eklektikus irányzatra, amely az 1990-es években – részben az AIDS-aktivizmust övező politikai újrendeződés eredményeként – jött létre az Egyesült Államokban. A fennálló hatalmi struktúrákon belüli jogi reformot szorgalmazó, mainstream lesbikus és meleg politikai mozgalmakkal ellentétben a queer-elmélet teoretikusai és aktivistái a Hocquenghem által két évtizeddel korábban megfogalmazott radikálisan ellenzéki és szeparatista energiákból merítettek. Tehát amíg a meleg és lesbikus aktivisták a katonai szolgálat, a papság, a házasság és az örökbefogadás jogáért – röviden az átlagos heteroszexuálisoknak kijáró életmód kiterjesztéséért – kampányolnak, addig a queer aktivisták deszexualizálóként utasítják el a „normális” társasági élet ezen ideálját. Továbbá míg egyes meleg „asszimilacionisták” amellett érveltek, hogy a homoszexualitás velünk született, következésképp megváltoztathatatlan (nem a mi hibánk, és nem is gyógyítható), a queer-elmélet képviselői szerint a nemiség ennél sokkal dinamikusabb, kevésbé megszilárdult és potenciálisan forradalmi. Az asszimilacionisták azt mondják, hogy homo-

szexualitásunk nem állhat a normális élet útjába, a queer-elmélet pedig azt, hogy a homoszexualitás a normákkal szembeni ellenállás fókuszpontjaként kezelendő. Ily módon a queer-elmélet által kidomborított feszültségek egyike nem más, mint a tisztességes, normális egzisztenciára vágyó leszbikusok és melegek, illetve azok érdekellentéte, akik szexualitásukat politikailag akarják felhasználni a normalitás (és annak gender-hierarchiái, faji megkülönböztetései és „családi életre” való konvencionális áhítozása) szétzúzására.

Egy másik feszültség, melyet a queer-elmélet felmutat, a szexualitás merevként vagy megmunkálhatóként való elgondolása között áll fenn. [...] Az észak-amerikai nem-heteroszexuálisok nagy részét kitevő asszimilacionista melegek és leszbikusok velük születettként gondolnak saját szexualitásukra, ami annyira alapvető részüket képezi, hogy lehetetlen megváltoztatni. Ennek az álláspontnak a politikai hozadéka a homoszexualitás gyógyíthatóságának gondolatával szembeni hallgatólagos ellenállásban rejlik. Az asszimilacionisták továbbá gyakran másodlagosnak tartják saját leszbikus vagy meleg mivoltukat – pontosabban lényegileg magukhoz tartozóként gondolják el, de nem feltétlenül tartják életük legfontosabb aspektusának. Például elképzelhető, hogy egy meleg orvos a szakmai identitását fontosabbnak tartja, mint a meleg identitását. Ezzel szemben a queer-elmélet a szexualitást nem annyira esszenciálisként és veleszületettként, hanem inkább társadalmilag konstruáltként gondolja el – másfelől viszont az asszimilacionistákhoz képest sokkal inkább meghatározónak tartja azt az egyénre nézve. A normákkal szembeni határozott ellenállása eredményeként a queerség azt képviseli, ami elkülöníti az egyént a társadalom fennmaradó részétől – következésképp az ember queersége életének legnyilvánvalóbb vonásává válik. Mindezek felett pedig a „queer” a szexualitás elsődlegesen politikai megértését implikálja.

Az észak-amerikai queer-elmélet képviselői – Hocquenghemhez hasonlóan – a pszichoanalízisben olyan fogalmi arzenált fedeztek fel, amely alkalmas a normalizációs társadalmi folyamatok leírására, és következésképp felhasználható az ezek elleni küzdelemben. Az irányzatot megalapozó elméleti munkák közé tartoznak Butler *Gender Trouble* (1990), és Sedgwick *Epistemology of the Closet* (1990) című könyvei, amelyek azonban megjelenésük idején még nem a queer-elmélet címszó alá kategorizálódtak. Butler Foucault-t és a francia feminizmust ötvözi Lacantól vett gondolatokkal, hogy az n-edik fokra denaturalizálja a gender fogalmát. Amellett érvel, hogy a legalapvetőbb gender-identitások is, mint a „férfi” és a „nő”, társadalmilag létrehozott ideálok, amelyek rákényszerítenek minket, hogy a heteroszexualitás fogalmi keretében gondolkodjunk. Nem csupán arról van szó, hogy a gender társadalmi meghatározásai idővel elmozdulnak (ha a nők hátrányos helyzetét megőrizve is), hanem még alapvetőbben arról is, hogy ezek a meghatározások megerősítik a genderek közötti komple-

mentaritás elképzelését. A gender-normák ily módon nem csak a nőket nyomják el, hanem mindenkit, mégpedig azzal, hogy a szerepeinket a heteroszexualitásra szabják, a nem-heteroszexualitást pedig gender-devianciaként megbélyegzik – ebből következnek az olyan tartós sztereotípiák, melyek szerint a leszbikusok illetlenül maskulin nők, a melegek pedig illetlenül feminin férfiak. A regulatív ideálok foucault-i fogalmát összedolgozva a Lacan-féle szimbolikus rend elgondolásával, Butler nagy horderejű következtetéseket von le a gender-normák szubjektivitásra nézve konstitutív funkciója kapcsán.

*Epistemology of the Closet* című művében Sedgwick is *A szexualitás történeté*-ben kifejtett foucault-i gondolatokhoz nyúl, mindenekelőtt ahhoz az elgondoláshoz, hogy a homoszexualitás, ahogy ma ismerjük, 19. századi találmány. Amellett érvel, hogy heteroszexualitás és homoszexualitás diszkrét, ontológiai entitásokként való megképződése hozta létre mintegy mellékhatásként a „closet” [rejtőzködés] szociális intézményét. Amint a hetero- és homoszexualitás „orientációként” kodifikálódott – vagyis olyasvalamiként, ami meghatározza, hogy ki vagy –, fontossá vált, hogy képesek legyünk megkülönböztetni ezeket a típusokat. A „closet” jelöli mindazon módokat, amelyeken a deviáns vágyak a kitudódás és büntetés elől menekülve elrejtőzhetnek. Sedgwick legradikálisabb állítása értelmében a hetero/homo megkülönböztetés és a ráakódó látható/rejtett distinkció összefonódott tudás és ignorancia nagyszabásúbb, episztemológiai szembenállásával, vagyis az ignorancia, a titkolózás és az átlátszatlanság valamennyi jele visszavezethető a homoszexualitáshoz. Ez a meglátás ösztönzi Sedgwicket, hogy (mindenekelőtt a 19. és kora 20. század irodalmában) az átlátszatlanságot és az elrejtettséget a homoszexuális „closet” jeleiként értelmezze – és ez az olvasási stratégia erősen támaszkodik a pszichoanalízis módszertanára azon előfeltevésében, mely szerint a szexualitás egyfelől centrális és mindent átható, másfelől rejtve marad és dekódolásra vár.

Mind Butler, mind Sedgwick használja a pszichoanalízis terminológiáját és fogalmait, miközben a pszichoanalízistől tartott kritikai távolságuk sokszor inkoherensnek tűnik. A pszichoanalízis vonatkozásában ezek a szerzők néha azt szeretnék, hogy a kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon. A queerelmélet későbbi fejlődése során hajlott rá, hogy – Butler és Sedgwick munkáira való kritikátlan támaszkodásával vagy pszichoanalízis-képük átvételével – reprodukálja ezt az ellentmondást.<sup>15</sup> [...]

---

<sup>15</sup> Ld. például Edelman: *Homographesis*, Fuss: *Identification Papers* és „Pink Freud”. Mára számos Butler és Sedgwick munkáját tárgyaló pszichoanalitikus kritika létezik: Ld. Copjec: „Sex and the Euthanasia of Reason”; Dean: „On the Eve of a Queer Future” és „Bodies That Mutter”; Rothenberg – Valente: „Performative Chic”; Restuccia: „The Subject of Homosexuality: Butler’s Elision”, valamint Dyess – Dean, „Gender: The Impossibility of Meaning”.

Ha Butler és Sedgwick munkássága bizonyítékul szolgál azokra a felodatlan konfliktusokra, amelyek a pszichoanalízis queer-elméleten belül elfoglalt helyét övezik, akkor de Lauretis és Bersani azok a szerzők, akik úttörő munkájuk során közvetlenül is tárgyalják ezeket a problémákat. *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire* (1994) című könyvében de Lauretis, leszbikus gondolkodó – akit konszenzusosan a „queer-elmélet” kifejezés megalkotójaként szoktak számon tartani – a leszbikus vonzalom leírásának kontextusában rehabilitálja a freudi perverzió-elméletet. Bersanihoz és más meleg és leszbikus szerzőkhöz (pl. John Fletcher vagy Mandy Merck) hasonlóan de Lauretis is különösen hasznosnak találja a francia pszichoanalitikus, Jean Laplanche Freud-olvasatát, amelyben amellet érvel, hogy a perverzió szinonim a szexualitással (*Life and Death*, 23).<sup>16</sup> Laplanche szerint, amit Freud „polimorf perverzitásnak” nevez, az valójában a szexualitás normalizációt megelőző, eredeti állapotát jelöli. De Lauretis ezt az eredeti perverzitást alapul véve akarja – nem patologizáló, de pszichoanalitikus módon – leírni a leszbikus vonzalom geneziséét. Jóllehet a leszbikusság legtöbb pszichoanalitikus elmélete támaszkodik valamiféle „maszkulinitás-komplexusra”, de Lauretis amellet érvel, hogy a női vonzalom konceptualizálásának a maszkulinitásra való hivatkozás nélkül is lehetségesnek kell lennie – vagyis a leszbikusság elméletét a heteroszexualitás modelljétől függetlenül kell kidolgozni. A *Practice of Love* rámutat, hogy mennyire nehezebbre esett a pszichoanalízisnek a női vonzalom felől közelítenie a leszbikussághoz, nem pedig egy maszkulin alany pozíciójából eredő vágyként (még ha egy nő foglalja is el azt a pozíciót).

De Lauretis megoldása a leszbikus alany anyai korporealitáshoz fűződő, fantazmatikus viszonyának elméletté emelésében rejlik – ez a viszony ugyanis lehetővé teszi a kasztráció pszichoanalitikus terminusának újraértelmezését az anyai test elvesztésének vonatkozásában. De Lauretis szerint a lány nem annyira a pénisz (vagy fallosz) hiánya, mint az ideális anyai formától való megfosztottság miatt tekinthető „kasztrálnak”. Ez a gondolatmenet lehetővé teszi, hogy de Lauretis felelevenítse a fetisizmus elméletét, amennyiben olvasata szerint a fétis nem az anya hiányzó péniszét helyettesíti, hanem ideális testét annak teljességében.<sup>17</sup> Eme fogalmi lépés fontossága abban rejlik, hogy Freuddal ellentétben a nőknek tulajdonítja a fetisizmus előjogát. Naomi Schor, Elizabeth Grosz, de Lauretis és Ellen Lee McCallum témában végzett kutatásait követően a

---

<sup>16</sup> Ld. Merck: *Perversions: Deviant Readings* és Fletcher: „Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory”.

<sup>17</sup> De Lauretis érve ebben a tekintetben radikálisan különbözik Helene Deutsch (1933) leszbikusságra vonatkozó érveitől. Ld. még MacKinnon meggyőző kifogásait a pszichiátriával és a homofóbiával kapcsolatban; az ilyen és hasonló gondolatmenetek áttekintéséhez ld. Magee – Miller.

leszbikus fetizmus meghatározó kérdéssé vált a feminista pszichoanalitikus elméletben.<sup>18</sup> [...]

Bersani meglehetősen távol áll a queer-elmélet fősodrától, és annak számos elméleti alappilléreét illetve kritikával. A pszichoanalitikus elmélet kiemelkedő képviselőjeként ismertté vált Bersani *Homos* (1995) című könyvében ismerteti a meleg szexualitást vizsgáló projektjét. Mivel tézisét épp azon queer-elméleti fogalmak mentén értelmezték, amelyeket használaton kívül helyezni volt hivatott, Bersani mondanivalója újra és újra félreértések áldozatává vált.<sup>19</sup> A *Homos* továbbviszi a homofóbia és az AIDS, Bersani „Is the Rectum a Grave?” (1987) című klasszikus tanulmányában megkezdett elemzését, ahol a szerző amellett érvel, hogy pozitív értékeket fedezhetünk fel a meleg férfiak közösülését a „fogadó fél” által elszenvedett, megalázó passzivitás gyakorlataként leképező, homofób fantáziában. Ahelyett, hogy az anális szex „passzív” résztvevőjének szubjektivitását vagy vélelmezett maskulinitását venné védelmébe, Bersani azt javasolja, hogy ebben a félben lássuk az erőtlenség kontraintuitív vonzerejének bizonyítékát – vagyis a „szent és sérthetetlen önmegaság” (222.) feladásának vonzerejét. Bersani állítása szerint tehát a szexuális mazochizmusban rejlik annak lehetősége, hogy szertefoszlassuk a sérthetetlen önmegaság látszatát, amely a másokkal szembeni agresszív és territoriális fellépésünk okozója.<sup>20</sup>

Bersani állhatatos egó-kritikáját a *Homos*-ban tovább bonyolítja, hogy a homoszexualitást a nárcizmus egy fajtájaként gondolja el. Ez első ránézésre ez ismerős, homofób vádnak tűnik. A *Homos*-ban lejátszódó fogalmi eltolódást az teszi olyan nehezen érthetővé, hogy Bersani az egó-kritikáról látszólag az egó elfogadására váltott: a *The Freudian Body* és az „Is the Rectum a Grave?” című szövegekben „az én darabokra töreseként” jellemzett nárcizmusról hirtelen pozitív helyi értékkel kezd beszélni. Azok számára, akik Bersaninak a sérthetetlen egó elleni támadását alapvetően kompatibilisnek tartották az egó-pszichológia lacani kritikájával (ha Bersani maga nem is használta soha a lacani fogalmi apparátust), a *Homos* kezdetben rejtélynek, sőt, fogalmi regresszióknak tűnt.

Ennek ellenére Bersani belevágott egy olyan projektbe, amely a vágyat a hiány ismerős fogalmiságán kívül próbálja konceptualizálni. [...] Míg de Lauretis elfogadja a pszichoanalitikus hiány-premisszát, és áthangolja azt női fogalmakra (az anya testének elvesztése), Bersani teljességgel meg akarja haladni a vágy hiány-

---

<sup>18</sup> Ld. Schor: „Female Fetishism”, Grosz: „Lesbian Fetishism?”, and McCallum: *Object Lessons: How to Do Things with Fetishism*.

<sup>19</sup> E félreértésekről részletesebben ld. Dean: „Sex and Syncope”, Lane: „Uncertain Terms of Pleasure”, valamint az *Oxford Literary Review* „Beyond Redemption: The Work of Leo Bersani” 20.1-2 (1998) c. különszámának tanulmányait.

<sup>20</sup> Bersani projektje kapcsolódik Kaja Silverman *Male Subjectivity at the Margins* c. kötetében kifejtett maskulin önuralom kritikájához.

alapú megértését. Ennek részben az az oka, hogy a homoszexualitást patologizáló pszichoanalitikusok hajlamosak ezt a hiány, fogyatékoság, megakadt fejlődés és más negatív fogalmak segítségével tenni. Ezzel szemben Bersani a homoszexualitásban a vágy önmásoláson alapuló formáját látja – egy olyan vonzalmat, amely nem arra irányul, ami hiányzik, hanem arra, ami az ember maga. A „homo-ság” Bersani által bevezetett neologizmusa az ugyanolyan iránti vágy felé mutat, amely – bár felszínesen vizsgálva hagyományos nárcizmusra emlékeztet – elutasítja mind az azonosság, mind az abszolút különbözőség csábítását.

Ahogy Tim Dean kifejti, az azonosság és különbség ismerős csábításait legyőző „homo-ság” a relationalitás egy új modelljét adja, vagyis az én külvilággal való kapcsolatának radikálisan eltérő módozatát. Bersani ezt a relációs módozatot nem csak a homoszexualitásban véli felfedezni, hanem a művészetben is. Mi több, Bersani szexualitás-konceptiója kizárólag esztétikai elméleteinek kontextusában válik teljesen érthetővé – még ha ezt a *Homos* legtöbb olvasója figyelmen kívül hagyta is. A „homo-ság” nem más, mint amit Bersani és Ulysse Dutoit esztétikai írásaikban „pontatlan önmásolásnak” neveznek: vagyis egy olyan identifikáció, amely azáltal, hogy aláássa az „én” és a „másik” fogalmait, a végtelékig feszíti a pszichoanalízis elméletét.<sup>21</sup>

Bersani ily módon a laplanche-i pszichoanalízisre alapozva kisajátítja a nárcizmus elméletét, némiképp hasonlóan ahhoz, ahogy de Lauretis kisajátította a perverziót. Mindkét szerző olyan pszichoanalitikus fogalmakkal operál, amelyeket mások a lesbikusok és melegek ellen használtak; és ahelyett, hogy egyszerűen heteroszexistaként lepleznék le ezeket, megmutatják, hogy mennyire hasznosnak bizonyulhatnak a nem-normatív szexualitásról való, affirmatív gondolkodás számára. Sokatmondó, hogy a szexualitás pszichoanalitikus feldolgozásában végzett leginnovatívabb munka a közelmúltban nem pszichoanalitikus intézményekben, hanem egyetemek nyelv és irodalom tanszékein született. Ez a különös szociológiai körülmény megerősíti a pszichoanalitikus fogalmak és a klinikai intézmények közötti tartós feszültséget. Ezen túl pedig ékesen mutatja Jacques Lacan gondolatainak az irodalomelméletre tett hatását.

## **6. Lacan és a homoszexualitás**

[...] Szeretnénk röviden összefoglalni, hogy mi az, ami a lacani pszichoanalízisből a nem-normatív szexualitás leírása számára hasznosnak bizonyulhat. Kezdhetjük azzal, hogy Lacannak nincs homoszexualitás-elmélete; a „homo-

---

<sup>21</sup> Bersani és Ulysse Dutoit tovább erősíti ezt a gondolatmenetet mind a homoszexualitásra, mind a művészetre való vonatkozásában, a közelmúltban megjelent, *Caravaggio's Secrets* (1998) és *Caravaggio* (1999) c. kötetekben.



szexualitás” mint olyan nem létezik nála fogalomként, ahogy egyébként Laplanche és Pontalis standard pszichoanalízis-szótárában sem szerepel. Ez a hiány nem annyira a homoszexualitás homofób elhallgatásának a jele, mint annak felismerése, hogy amint a tudattalan fogalmán keresztül gondolkodunk a szexualitásról, a nemi orientáció megszokott kategóriái értelmüket veszítik. Akármilyen furcsán hangozzék is, a „homoszexualitás” nem pszichoanalitikus fogalom, jóllehet a kifejezés gyakran megjelenik pszichoanalitikus szövegekben. A vonzalom hetero- és homoszexuális formáinak megkülönböztetése az én tevékenységének tudható be – vagy ahogy lacani terminológiát használva Hocquenghem fogalmaz: „az imaginárius tévkövetkeztetése”.

Azzal, hogy a szexualitást a tudattalan fogalmán keresztül vizsgálja, Lacan leválasztja a vágyat az anatómiai korlátokról. A nyelvre helyezett hangsúly a biológia helyett a reprezentáció effektusává teszi a nemi vágyat. Így aztán a pszichoanalízis ezen irányzatának legnyilvánvalóbb hozadéka a queer-kritika szempontjából a szexualitás lacani denaturalizálása. Jóllehet Lacan nem egyedülként állítja, hogy az emberi szexualitás nyelvi, és nem természeti jelenség, szeretnénk hangsúlyozni, hogy szubjektivitás-koncepciója ezen a fogalmi alapon nyugszik. „Freudhoz való visszatérésében” Lacan megfosztja elődjét a biologizmus utolsó nyomaitól is.

A szimbolikus közvetítésre helyezett lacani hangsúly – vagyis az ahhoz való ragaszkodás, hogy minden emberi kapcsolat a reprezentációban gyökerezik – vezet többek között a gender-komplementaritás heteroszexista előfeltevésének aláásásához. „Nem létezik szexuális kapcsolat” – állítja perverz módon Lacan. Ezen azt érti, hogy nem létezik (azonos vagy különböző nemű) szexuális partnerek közötti, automatikus, közvetítés nélküli vagy problémamentes viszony. Ahogy legszélsőségesebb fázisában Freud számára, úgy Lacan számára is inkább probléma, mint adottság a heteroszexualitás. Mivel szubjektumok egymással való kapcsolata csak a fantázia által jöhet létre, férfi és nő természetes párosítása nem lehetséges. Továbbmenve Lacan azt állítja, hogy a szexuális együttlét során nem a másikról alkotott fantáziánkkal szeretkezünk, hanem a Másikról (egy nem individualizált alteritás-zónáról) alkotott fantáziánkkal. A másik személlyel való kapcsolatunk tehát a testi összefonódás legintimebb pillanataiban is kétszeresen közvetített. Ily módon Lacan diszkreditálja a harmonikus heteroszexualitás ideáját, amelyhez a pszichoanalitikus terapeuta visszatérheti az embert.

Bár a gender-komplementaritás kigúnyolása jelzi a távolságot Lacan és azon tengerentúli kollégái között, akik a szocio-szexuális normákhoz való szubjektív alkalmazkodást hangsúlyozták, szeretnénk felhívni a figyelmet a lacani heteroszexizmus-kritika korlátaira is. Jóllehet Lacan ragaszkodik hozzá, hogy „nem létezik szexuális kapcsolat”, az erotikus relationalitásra adott különféle magyarázatai többnyire megmaradnak abban a fogalmiságban, hogy a férfi képtelen

közeledni a nőhöz, és fordítva. Más szóval továbbra is a homoszexualitás fogalmi keretén belül gondolkodik és operál. Lacan legradikálisabb gondolatainak e korlátozottsága Freudra emlékeztet, aki képtelen volt a maga teljességében felmérni a perverzio 19. századi fogalmával való szakítása horderejét. Következésképp, bár Lacan saját klinikai praxisában távolról sem tűnik homofóbnak, nem használta ki elgondolásainak anti-heteroszexista implikációit, és az erotikus relationalitáshoz kapcsolódó, normatív elvárások fogja maradt – mégpedig olyan elvárásoké, amelyek összeütközésben állnak a relationalitás valamennyi permutációjának elkerülhetetlen kudarcáról vallott nézeteivel.

Úgy véljük, Lacan munkássága termékenyebben hasznosítható a normák és normalizáció problémái kapcsán, mint a homoszexualitás kérdésének vizsgálatakor. Az egó-pszichológiával szemben folytatott vitája ugyancsak érvet szolgáltat az adaptív normák terapeutikus előírásával szemben. Lacan a terápia e válfaját – illetve a kultúrát, amelyben virágzott – mélységesen normalizálóknak tartotta. „Az affektív normativitás kategóriáinak erősítése nyugtalanító eredményekhez vezet”, hangsúlyozta 1960-ban (*Seminar* 7:133-4). Saját szubjektivitás- és vágykonceptiója ennél sokkal anarchikusabb volt, mint ahogy klinikai gyakorlata is túlon túl vadnak és nem-ortodoxnak bizonyult, mintsem hogy képes lett volna megtartani a fennálló pszichoanalitikus szervezetek intézményes jóváhagyását. Ahogy Lacan valamennyi olvasója csakhamar rájön, a szövegei maguk is abnormálisak: nem-ortodoxok, túlzók, perverz módon rokkoló stílusúak és neologizmusokkal vannak teletűzdelve. Gyakorlata, elmélete és még a forma is, amelyen az elméletet közzétette, mind meglehetősen bizarr. Ami Lacan életművének feldolgozását annyira megnehezíti (magát Lacant pedig perverzzé vagy akár queer-ré teszi), az részben a normatív elvárások állhatatos lerombolása.

Ha a bomlasztás volt Lacan stílusának ismertetőjegye, akkor annál inkább igaz ez a tudattalan lacani jellemzésére – a tudattalan törés, akadály, gát a diskurzus egyenletes folyásában. A tudattalan továbbra is buktató marad mind az egyes szubjektum, mind a szubjektivitás elméletei számára. Márpedig Lacan a tudat helyett a tudattalan szintjén jelöli ki a szubjektivitás és a vágy helyét. Az ént a vággyal ellentétesként látja, és következésképp úgy gondolja el a szexualitást, mint ami megragadhatatlan imaginárius terminusokban. A *Három értekezés* radikális, freudi belátásait felerősítve, Lacan a szexet zsákutcaként konceptualizálja, amely kijátssza a tudatos megértést. Ebből a szempontból a szexualitás kulturális konstrukciói csupán egy olyan alapvető, pszichés lakatra adott válaszok, amelynek soha nem leszünk képesek megnyugtató értelmezését vagy feloldását adni. A szex értelmezésére – vagyis arra, hogy a szexualitás *jelentsen* valamit – tett valamennyi kísérletünk egy tudattalan holtpontra szemben megképződő, inadekvát kompenzációs gesztus csupán. Lacan szerint a szexualitás nem azért áll ellen a társadalmi normáknak, hogy a vágy egy tiszta formája felszabadul-

hasson a kulturális korlátok alól, hanem azért, mert imaginárius vagy szimbolikus identifikációk (legyenek azok normatívak vagy queer-ek) nem oldhatnak fel tudattalan ellentmondásokat. A szex tudattalan zsákutcájának köszönhetően a szexualitás mindig is ki lesz téve a szocio-kulturális konstrukciók kénye-kedvének, ezek a konstrukciók pedig kivétel nélkül kudarcot fognak vallani.

Ily módon, bár Lacan a szexualitást nem a természet, hanem a reprezentáció termékének tekinti, elmélete mégsem tartozik ahhoz a módszertani irányzathoz, amely a gendert és a nemiséget társadalmi konstrukciókként kezeli. Sokan azért tartják termékeny opciónak a lacani pszichoanalízist, mert valós alternatívát képvisel a szexualitásról folyó esszencializmus-konstruktivizmus vita elcsépelet pozícióihoz képest (ld. Stein valamint Abramson – Pinkerton). Továbbá a tudattalannak a normákkal szembeni konstitutív ellenállása jó eséllyel vonzóvá teszi a pszichoanalízis lacani változatát a queer-elmélet anti-normatív kritikája számára. A tudattalan szintjén a szexualitás ugyanúgy immunis az oktatással és a politikai idomítással szemben, ahogy a társadalmi fegyelméssel szemben is. Könnyen lehet, hogy a queer-elmélet Lacanban fog rátalálni arra a szellemi inspirációra és destruktív energiára, amelyet Hocquenghem a pszichoanalízis egy bizonyos olvasatából nyert ki.

Lacan beilleszt a tudattalan freudi elméletébe egy extra réteget, amelyet *a valós*-nak nevez. Nem csupán azt állítja, hogy verbális lények vagyunk, hanem azt, hogy a nyelv beépített hibákat tartalmaz. Lacani szóhasználattal élve a valós, vagyis a harmónia és megértés lehetőségét megghiúsító szemantikus gátak összessége rést üt a szimbolikus rendben. Következésképp mind a tudattalan, mind a lacani valós útjában áll a szexuális és gender-normák sikeres beépülésének. Más szóval a lacani pszichoanalízis két ellenállási pontot mutat fel a társadalom normalizációs törekvéseivel szemben. [...]

Jóllehet Lacan gyakran tüntette fel magát az – egyes pszichoanalitikusok által is hirdetett – burzsoá nemi konvenciók ellenfeleként, kritikáját nem terjesztette ki a normatív szexualitás mint olyan egészére. Mindazonáltal egy 1956-os, elvakultan homofób perverzió-szimpoziumon összetűzésbe került kollégái nagy részével, amikor előadásában a homoszexualitás helyett a fetisizmusról beszélt.<sup>22</sup> Freudhoz hasonlóan Lacan követői sem vettek mindig tudomást elméletei legradikálisabb következményeiről, hogy intézményesítsék munkásságát, és megszilárdítsák annak kulturális tekintélyét. De legalább egy Lacan-követő pszichoanalitikust ismerünk, aki kidolgozta a női vonzalomnak de Lauretis *The Practice of Love* című munkájával rokon leírását. A heteroszexualitás eleve elrendeltségének tézisént tagadva Marie-Christine Hamon a következő kérdést fogalmazza meg:

---

<sup>22</sup> Ld. Wladimir Granoffal közösen jegyzett „Fetishism: The Symbolic, the Imaginary, and the Real” c. tanulmányát in Lóránd: *Perversions*, 265-276.

Miért szeretik a nők a férfiakat (és nem inkább az anyjukat)? A fiúkéhoz hasonló ödipális tiltás hiányában vajon miért mondanak le a lányok az anya iránti szeretetről, és teszik vágyuk tárgyává a férfiakat, nem pedig a nőket?

Hamon lacaniánus leírása előrevetíti a queer-elmélet hozadékait, a francia lacaniánusok pedig a közelmúltban élénk érdeklődést mutattak Bersani munkássága iránt. Az észak-amerikai queer-elmélethez való kapcsolódásuk kezdeteit a *Revue de psychanalyse* „L'inconscient homosexuel” című különszáma foglalja össze.<sup>23</sup> Jóllehet e radikális irányzat szerzői számára a párizsi fogadtatás csaknem felismerhetetlennek tűnhet, újabb és újabb lehetőségeket látunk a dialógusra a tudattalan fogalma mellett elkötelezett szerzők és azok között, akik a nem-normatív szexualitások elméletének és gyakorlatának feltérképezésén dolgoznak.

Polgárdi Ákos fordítása

## IRODALOM

- Abelove, Henry: Freud, Male Homosexuality, and the Americans. In: Abelove, Barale, Halperin, 381-393.
- Abelove, Henry – Michele Aina Barale – David M. Halperin (szerk.): *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York: Routledge, 1993.
- Abramson, Paul R. – Steven D. Pinkerton (szerk.): *Sexual Nature, Sexual Culture*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- Adler, Alfred: *The Individual Psychology of Alfred Adler: A Systematic Presentation in Selections from His Writings*. Szerk. Heinz L. Ansbacher, Rowena R. Ansbacher. New York: Basic, 1956.
- : *Superiority and Social Interest: A Collection of Later Writings*. Szerk. Heinz L. Ansbacher, Rowena R. Ansbacher. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1970.
- Alexander, Franz: A Note on the Theory of Perversions. In: Lóránd, 3-15.
- Allison, David B. – Prado de Oliveira – Mark S. Roberts – Allen S. Weiss (szerk.): *Psychosis and Sexual Identity: Towards a Post-Analytic View of the Schreber Case*. Albany: SUNY P, 1988.
- Altman, Dennis: *The Homosexualization of America: The Americanization of the Homosexual*. New York: St. Martin's, 1982.
- American Psychiatric Association, Committee on Nomenclature and Statistics: *Diagnostic and Statistical Manual, Mental Disorders*. Washington, DC: American Psychiatric Association, Mental Hospital Service, 1952.

---

<sup>23</sup> Ld. az École de la Cause Freudienne által megjelentetett *Revue de Psychanalyse* 37. (1997. októberi) számát.

- : *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 2. kiad. Washington, DC: American Psychiatric Association, 1968.
- : *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 3. kiad. Washington, DC: American Psychiatric Association, 1980.
- Bancroft, John: *Deviant Sexual Behaviour: Modification and Assessment*. Oxford: Clarendon, 1974.
- Bayer, Ronald: *Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis*. New York: Basic, 1981.
- Bergler, Edmund: *Homosexuality: Disease or Way of Life?* New York: Hill and Wang, 1956.
- Bersani, Leo: *The Freudian Body: Psychoanalysis and Art*. New York: Columbia UP, 1986.
- : *Homos*. Cambridge: Harvard UP, 1995.
- : Is the Rectum a Grave? In: *AIDS: Cultural Analysis/Cultural Activism*. Szerk. Douglas Crimp. Cambridge: MIT Press, 1988. 197-223.
- Bersani, Leo – Ulysse Dutoit: *Caravaggio*. London: BFI, 1999.
- : *Caravaggio's Secrets*. Cambridge: MIT Press, 1998.
- Bibring, Grete: Über eine orale Komponente bei männlicher Inversion. *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* 25 (1940): 124-130.
- Bieber, Irving, et al.: *Homosexuality: A Psychoanalytic Study*. New York: Basic, 1962.
- Bohan, Janis S.: *Psychology and Sexual Orientation: Coming to Terms*. New York: Routledge, 1996.
- Burch, Beverly: *Other Women: Lesbian/Bisexual Experience and Psychoanalytic Views of Women*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Butler, Judith: *Problémás nem: feminizmus és az identitás felforgatása*. Budapest: Balassi, 2006.
- Committee on Homosexual Offences and Prostitution (Great Britain): *The Wolfenden Report: Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution*. 1955. Bevezető: Karl Menninger. New York: Stein and Day, 1963.
- Copjec, Joan: Sex and the Euthanasia of Reason. In: Uő: *Read My Desire: Lacan against the Historicists*. Cambridge: MIT Press, 1994. 201-236.
- Davidson, Arnold I.: How to Do the History of Psychoanalysis: A Reading of Freud's *Three Essays on the Theory of Sexuality*. In: *The Trial(s) of Psychoanalysis*. Szerk. Françoise Meltzer. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 39-64.
- : Sex and the Emergence of Sexuality. *Critical Inquiry* 14.1 (1987): 16-48. Reprinted in E. Stein, 89-132.
- Davis, Whitney: *Drawing the Dream of the Wolves: Homosexuality, Interpretation, and Freud's „Wolfman.“* Bloomington: Indiana University Press, 1995.
- Dean, Tim: *Beyond Sexuality*. Chicago: University of Chicago Press, 2000.
- : Bodies That Mutter: Rhetoric and Sexuality. *Pre/Text* 15.1-2 (1994): 80-117.
- : On the Eve of a Queer Future. *Raritan* 15.1 (1995): 116-134.
- : Sex and Syncope. *Raritan* 15.3 (1996): 64-86.

- de Lauretis, Teresa: *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.
- : Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities – An Introduction. *differences* 3 (1991): iii-xviii.
- Deleuze, Gilles – Felix Guattari: *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. 1972. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
- Deutsch, Helene: Homosexuality in Women. *International Journal of Psycho-Analysis* 14.1 (1933): 34-56.
- Domenici, Thomas – Ronnie C. Lesser (szerk.): *Disorienting Sexuality: Psychoanalytic Reappraisals of Sexual Identities*. New York: Routledge, 1995.
- Duberman, Martin: *Cures: A Gay Man's Odyssey*. New York: Dutton, 1991.
- Dyess, Cynthia – Tim Dean: Gender: The Impossibility of Meaning. *Psychoanalytic Dialogues: A Journal of Relational Perspectives* 10.5 (2000): 735-756.
- Edelman, Lee: *Homographesis: Essays in Gay Literary and Cultural Theory*. New York: Routledge, 1994.
- Ellis, Mary Lynne: Lesbians, Gay Men and Psychoanalytic Training. *Free Associations* 32 (1994): 501-517.
- Enriquez, Micheline: *Aux carrefours de la haine: paranoïa-masochisme-apathe*. Paris: Épi, 1984.
- Ferenczi, Sándor: A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában [1911]. In: Uő: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében. Válogatás Ferenczi Sándor tanulmányaiból*. Szerk. Linczényi Adorján. Budapest: Magvető, 1982. 96-123.
- Findlay, Heather: Queer Dora: Hysteria, Sexual Politics, and Lacan's 'Intervention on Transference.' *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 1 (1994): 323-47.
- Fletcher, John: Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory. In: Shepherd – Wallis, 90-118.
- Foucault, Michel: *Elmebetegség és pszichológia – A klinikai orvoslás születése*. Budapest: Corvina, 2000.
- : *A szexualitás története – A tudás akarása*. Budapest: Atlantisz, 1999.
- : *A bolondság története*. Budapest: Atlantisz, 2004.
- Freud, Anna: Studies in Passivity. 1952 (1949-51). *The Writings of Anna Freud*. 8 vols. New York: International UP, 1966-8. 4: 245- 259.
- Freud, Sigmund: Egy kisgyermekkorú neurózis története (A „Farkasember”) [1918]. In: Uő: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II*. Budapest: Filum, 1998. 75-188.
- : A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről [1920]. Uo. 219-249.
- : Három értekezés a szexualitás elméletéről [1905]. In: Uő: *A szexuális élet pszichológiája*. Budapest: Cserépfalvi, 1995. 31-131.
- Frosh, Stephen: *Sexual Difference: Masculinity and Psychoanalysis*. New York: Routledge, 1994.

- Fuss, Diana: *Identification Papers*. New York: Routledge, 1995.
- : „Pink Freud.” *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 2.1-2 (1995): 1-9.
- Garnets, Linda D. – Douglas C. Kimmel (szerk.): *Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences*. New York: Columbia University Press, 1993.
- Gillespie, W. H.: Symposium on Homosexuality (I). *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 203-209.
- Girard, Jacques: *Le mouvement homosexuel en France 1945-1980*. Paris: Editions Syros, 1981.
- Greenson, Ralph R.: On Homosexuality and Gender Identity. *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 217-219.
- Grosz, Elizabeth: Lesbian Fetishism? *differences* 3.2 (1991): 39-54.
- Hamer, Diane: Significant Others: Lesbianism and Psychoanalytic Theory. *Feminist Review* 34 (1990): 134-151.
- Hamon, Marie-Christine: *Why Do Women Love Men (and Not Their Mothers Instead)?* 1992. New York: Other Press, 2000.
- Higgins, Patrick: *Heterosexual Dictatorship: Male Homosexuality in Postwar Britain*. London: Fourth Estate, 1996.
- Hocquenghem, Guy: *Homosexual Desire*. London: Allison and Busby, 1978.
- Hopcke, Robert H.: *Jung, Jungians, and Homosexuality*. Boston: Shambhala, 1989.
- Isay, Richard A.: *Becoming Gay: The Journey to Self-Acceptance*. New York: Pantheon, 1996.
- Jacobus, Mary: Russian Tactics: Freud’s ‘Case of Homosexuality in a Woman.’ *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 2.1-2 (1995): 65-79.
- Jacoby, Russell: *The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the Political Freudians*. 1983. Chicago: University of Chicago Press, 1986.
- Karpman, Ben: The Kreutzer Sonata: A Problem in Latent Homosexuality and Castration. *Psychoanalytic Review* 25 (1938): 20-48.
- King, Pearl – Riccardo Steiner (szerk.): *The Freud-Klein Controversies in the British Psycho-Analytical Society, 1941-45*. London: Routledge, 1991.
- Kristeva, Julia: Stabat Mater. 1976-77. *Tales of Love*. New York: Columbia UP, 1987. 234- 263.
- Lacan, Jacques: *Ecrits: A Selection*. New York: Norton, 1977.
- : Intervention on Transference. In: *Feminine Sexuality: Jacques Lacan and the Ecole Freudienne*. Szerk. Juliet Mitchell, Jacqueline Rose. New York: Norton, 1982. 62-73.
- : *The Seminar of Jacques Lacan, Book 7: The Ethics Of Psychoanalysis, 1959-1960*. Szerk. Jacques-Alain Miller. New York: Norton, 1992.
- : The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious. 1960. *Ecrits*, 292-325.

- Lacan, Jacques – Wladimir Granoff: Fetishism: The Symbolic, the Imaginary, and the Real. In: Lóránd, 265-276.
- Lane, Christopher: Uncertain Terms of Pleasure. *Modern Fiction Studies* 43.4 (1996): 807-826.
- Laplanche, Jean: *Life and Death in Psychoanalysis*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976.
- Laplanche, Jean – Jean-Bertrand Pontalis: *A pszichoanalízis szótára*. Budapest: Akadémiai, 1994.
- Lesser, Ronnie C. – Erica Schoenberg (szerk.): *That Obscure Subject Of Desire: Freud's Female Homosexual Revisited*. New York: Routledge, 1999.
- Lewes, Kenneth: *The Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality*. New York: New American Library, 1988.
- Lóránd, Sándor – Bálint Mihály (szerk.): *Perversions: Psychodynamics and Therapy*. New York: Gramercy, 1956.
- MacKinnon, Jane: The Homosexual Woman. *American Journal of Psychiatry* 103 (1947): 661-664.
- Magee, Maggie – Diana C. Miller: 'She Foreswore Her Womanhood': Psychoanalytic Views of Female Homosexuality. *Clinical Social Work Journal* 20.1 (1992): 67-87.
- Marcuse, Herbert: *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud*. New York: Random House, 1955.
- McCallum, E. L.: *Object Lessons: How to Do Things with Fetishism*. Albany: SUNY Press, 1999.
- McIntosh, Mary: The Homosexual Role. In: Stein, 25-42.
- Merck, Mandy. *Perversions: Deviant Readings*. New York: Routledge, 1993.
- : The Train of Thought in Freud's 'Case of Homosexuality in a Woman.' *m/f* 11/12 (1986): 35-46.
- Mieli, Mario: *Homosexuality and Liberation: Elements of a Gay Critique*. 1977. London: Gay Men's, 1980.
- Mitchell, Juliet: *Psychoanalysis and Feminism*. 1974. Harmondsworth: Pelican, 1982.
- Morgenthaler, Fritz: *Homosexuality, Heterosexuality, Perversion*. Szerk. Paul Moor. Hillsdale, NJ: Analytic, 1988.
- NARTH (National Association for Research and Treatment of Homosexuality): [www.narth.com/index.html](http://www.narth.com/index.html)
- Nicolosi, Joseph: *Reparative Therapy of Male Homosexuality: A New Clinical Approach*. Northvale, NJ: Jason Aronson, 1991.
- Nunberg, Herman: Homosexuality, Magic and Aggression. *International Journal of Psycho-Analysis* 19.1 (1938): 1-16.
- O'Connor, Noreen – Joanna Ryan: *Wild Desires and Mistaken Identities: Lesbianism and Psychoanalysis*. New York: Columbia University Press, 1993.



- Ovesey, Lionel: *Homosexuality and Pseudohomosexuality*. New York: Science House, 1969.
- Oxford Literary Review* 20.1-2 (1998). Különszám: „Beyond Redemption: The Work of Leo Bersani.”
- Pasche, Francis: Symposium on Homosexuality (II). *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 210-213.
- Radó, Sándor: An Adaptational View of Sexual Behavior. In: *Psychosexual Development in Health and Disease: The Proceedings of the Thirty-eighth Annual Meeting of the American Psychopathological Association, Held in New York City, June 1948*. Szerk. Paul H. Hoch, Joseph Zubin. New York: Grune and Stratton, 1949. 159-189.
- : A Critical Examination of the Concept of Bisexuality. *Psychosomatic Medicine* 2.4 (1940): 459-467.
- : *Rapport contre la normalite*. Paris: Editions Champs Libres, 1971.
- Reich, Wilhelm: *The Mass Psychology of Fascism*. 1933. 3. kiad. Szerk. Mary Higgins, Chester M. Raphael. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1970.
- Restuccia, Frances: „The Subject of Homosexuality: Butler’s Elision.” *Clinical Studies* 5.1 (1999): 19-37.
- Revue de psychanalyse* 37 (October 1997). Különszám: „L’inconscient homosexuel.”
- Rothenberg, Molly Anne – Joseph Valente: Performative Chic: The Fantasy of a Performative Politics. *College Literature* 24 (1997): 295-304.
- Rule, Jane: *Lesbian Images*. Trumansburg, NY: Crossing, 1982.
- Ryan, Joanna: „Reflections on *Disorienting Sexuality*.” *Gender and Psychoanalysis* 2 (1997): 177-184.
- Santner, Eric L.: *My Own Private Germany: Daniel Paul Schreber’s Secret History of Modernity*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Schor, Naomi: Female Fetishism: The Case of George Sand. *Poetics Today* 6.1-2 (1985): 301-10.
- Schreber, Daniel Paul: *Memoirs of My Nervous Illness*. 1903. Szerk. és ford. Ida Macalpine, Richard A. Hunter. New York: New York Review Books, 2000.
- Schwartz, Adria E.: *Sexual Subjects: Lesbians, Gender, and Psychoanalysis*. New York: Routledge, 1998.
- Sedgwick, Eve Kosofsky.: *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press, 1990.
- Shepherd, Simon – Mick Wallis (szerk.): *Coming on Strong: Gay Politics and Culture*. London: Unwin Hyman, 1989.
- Silverman, Kaja: *Male Subjectivity at the Margins*. New York: Routledge, 1992.
- Socarides, Charles W.: *Beyond Sexual Freedom*. New York: Quadrangle/New York Times Books, 1975.
- : *Homosexuality*. New York: Jason Aronson, 1978.

- Socarides, Charles W.: *Homosexuality: A Freedom Too Far: A Psychoanalyst Answers 1000 Questions about Causes and Cure and the Impact of the Gay Rights Movement on American Society*. Phoenix: Adam Margrave, 1995.
- : *Homosexuality: Psychoanalytic Therapy*. Northvale, NJ: Jason Aronson, 1989.
- : *The Overt Homosexual*. New York: Grune and Stratton, 1968.
- : *The Preoedipal Origin and Psychoanalytic Therapy of Sexual Perversions*. Madison, CT: International University Press, 1988.
- Socarides, Charles W. – Vamik D. Volkan (szerk.): *The Homosexualities: Reality, Fantasy, and the Arts*. Madison, CT: International University Press, 1990.
- : *The Homosexualities and the Therapeutic Process*. Madison, CT: International University Press, 1991.
- Spiers, Herb – Michael Lynch: The Gay Rights Freud. *Body Politic* (Toronto; 1977. május): 8-10, 25.
- Spitzer, Robert: A Proposal about Homosexuality and the APA Nomenclature: Homosexuality as an Irregular Form of Sexual Development and Sexual Orientation Disturbance as a Psychiatric Disorder. *American Journal of Psychiatry* 132 (1973): 1214-1216.
- Stein, Edward (szerk.): *Forms of Desire: Sexual Orientation and the Social Constructionist Controversy*. New York: Routledge, 1992.
- Stein, Terry S. – Carol J. Cohen (szerk.): *Contemporary Perspectives on Psychotherapy with Lesbians and Gay Men*. New York: Plenum, 1986.
- Stoller, Robert J. A Contribution to the Study of Gender Identity. *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 220-226.
- Weeks, Jeffrey: *Against Nature: Essays on History, Sexuality and Identity*. London: Rivers Gram, 1991.
- : *Coming Out: Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present*. London: Quartet, 1977.
- : Homosexuality and the Problematic Nature of Psychoanalysis, or, Psychoanalysis and the Problematic Nature of Homosexuality. In: Uő: *Among Men, Among Women*. Conference Papers. Amsterdam: University of Amsterdam Press, 1983. 4-15.
- : Preface to Hocquenghem. *Homosexual Desire* 9-33.
- : *Sex, Politics and Society: The Regulation of Sexuality Since 1800*. London: Longman, 1981.
- : *Sexuality and Its Discontents: Meanings, Myths and Modern Sexualities*. London: Routledge and Kegan Paul, 1985.
- Wiedeman, George H. Symposium on Homosexuality: Some Remarks on the Aetiology of Homosexuality. *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 214-216.
- Wittels, Fritz. Collective Defense Mechanisms against Homosexuality. *Psychoanalytic Review* 31 (1944): 19-33.